

ULBS

Universitatea "Lucian Blaga" din Sibiu

MINISTERUL EDUCAȚIEI

Școala Doctorală Interdisciplinară

Domeniul de doctorat: Științe umaniste - Filologie

**TEZĂ DE DOCTORAT
(REZUMAT)**

***CONFIGURAȚII ALE TOTALITARISMELOR
ÎN MEMORIALISTICA DE EXIL A UNOR
SCRIITORI ROMÂNI EMIGRAȚI ÎN AREALUL
CULTURAL ROMANIC DUPĂ CEL DE-AL
DOILEA RĂZBOI MONDIAL***

Conducător de doctorat:

Prof. univ.dr. **Gheorghe MANOLACHE**

Doctorand:

Florina – Ioana VANDICI
(Căs. Mititean-Vandici)

CUPRINS

PRELIMINARII	1
CONVENȚIONAL ȘI ACTUAL ÎN ABORDAREA MEMORIALISTICII	38
I. MEMORIALISTICA – ÎNTRE O FORMĂ CONVENȚIONALĂ A „LITERATURII DE FRONTIERĂ”ȘI O ALTERNATIVĂ DUALĂ: „TRANS”- ȘI „PARALITERARĂ”	42
I.1. Memorialistica la frontiera literarului cu extraliterarul	42
I.2. Memorialistica de exil - pledoarie pentru o perspectivă duală: „trans”- și „paraliterară”	46
II. MEMORIALISTICA DE EXIL – OPȚIUNI INTERGENERICE ȘI HIBRIDE	50
II.1. Perspective „tari” și elecțiuni „relativiste” asupra fenomenului memorialistic	52
II.2. O (re)conturare a memorialisticii de exil.....	60
II. 3. Pentru o anexare a memorialisticii de exil în raza de atracție a hibrizilor narativi, respectiv a textelor „trans”- și „paraliterare”	78
III.RELIEFURILE TOTALITARISMULUI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA	82
III.1. O (re)vedere a ecuației dintre conștiința europeană și formele totalitarismului	82
III. 2. Configurații ale totalitarismelor în prima jumătate a secolului al XX-lea	88
III. 3. Caracteristici ale ideologiilor totalitariste	101
III.4. Particularități ale ideologiilor totalitariste impregnate în cultura și literatura din România secolului trecut.....	107
IV. Configurațiile totalitarismului în memorialistica de exil reprezentată de Monica Lovinescu, Vintilă Horia, Mircea Eliade și Constantin Virgil Gheorghiu: o perspectivă tematică *	123
IV.1. Conformații ale totalitarismelor regăsite în „jurnalul unui jurnal”: <i>La apa Vavilonului</i> de Monica Lovinescu	125

IV.2. Aspecte ale totalitarismelor consemnate în memorialistica lui Vintilă Horia: <i>Memoriile unui fost săgetător; Jurnalul unui țăran de la Dunăre</i>	164
IV. 3. Memorialistica lui Constantin Virgil Gheorghiu între depoziție și rechizitoriu despre stările totalitarismului	202
IV. 4. Ipostaze ale totalitarismelor din prima jumătate a secolului al XX-lea menționate în memorialistica lui Mircea Eliade: <i>Jurnal 1941-1969</i> (vol. I.); <i>Jurnal portughez; Memorii: Recoltele solstițiului</i> , vol. II. (1937-1960)	267
IV.5. Forme de convertire ale doctrinei totalitariste la „noul românism”, discernabile în memorialistica de exil a lui Mircea Eliade, Vintilă Horia și Constantin Virgil Gheorghiu	285
CONCLUZII	305
BIBLIOGRAFIE	343

Cuvinte cheie: exil, memorialistică, totalitarism, literaturitate, literaritate, transliteratură, paraliteratură, arhitextură, romanitate, românitate, gen, subgen, intergen, „histoire”, „discours”

Teza de doctorat *Configurații ale totalitarismelor în memorialistica de exil a unor scriitori români emigrați în arealul cultural romanic după cel de-al doilea război mondial*, investighează, cu prioritate, conținuturile fundamentale ale memoriilor, jurnalelor alături de epistolarul scriitorilor Monica Lovinescu, Vintilă Horia, Constantin Virgil Gheorghiu și Mircea Eliade, emigrați în Franța, Spania, Italia etc. în anii '40. În mod particular, suntem interesați de parametrii totalitarismului din interstițiul '30-'40 și după 1944, odată cu ocuparea României de către armata sovietică, abdicarea Regelui Mihai I al României și instalarea la putere a unui guvern stalinist.

Prin recurgerea la perspectiva deductiv(ist)ă am intenționat să obținem o (re)evaluare a culturii și literaturii române din exilul romanic (spaniol, francez, italian etc.) așa cum este reflectată aceasta în memorialistica de exil. Premisele de ordin politic, ideologic, literar, cultural etc. au fost lansate și abordate obiectiv, în funcție de o serie de parametri politico-istorici și cultural-literari, cu validitate estetică universală.

Ancorată în sistemul politic și raportată la momente istorice esențiale, ipoteza de la care plecăm are în vedere faptul că este imperios necesară o revedere a fenomenului exilului intelectual dintre anii 1940-1989 prin prisma literaturii memorialistice a unor scriitori recunoscuți în „Heimat”-ul romanic și apreciați în cultura țării de adopție.

În principal, am (re)examinat, cu precădere, coordonatele tematice așa cum/atât cât se recunosc acestea în memoriile, jurnalele, epistolarele etc. a patru „scriitori deșărați”: Vintilă Horia, Mircea Eliade, Monica Lovinescu, Constantin Virgil Gheorghiu pe care le-am plasat contextual, în acord cu arhitextura memorialisticii de exil a unor scriitori ca: Alexandru Ciorănescu, Alexandru Busuioceanu, Aron Cotruș, George Uscătescu, Martha Bibescu, Sanda Stolojan, Emil Cioran, Virgil Ierunca ș.a., figuri reprezentative ale exilului care populează și traversează corpusul de bază.

Obiectivul acestei cercetări este concentrat biaxial: pe o prezentare *en détail*, menită să faciliteze percepția efortului de adaptare culturală a unei părți considerabile din cadrul elitei interbelice în Spania, Franța, Italia, Portugalia etc. la „saeculum”, în tandem cu o analiză *in*

extenso asupra modului particular de reacție la stimuli de ordin cultural-ideologic ai intervalului „inter-”, respectiv postbelic.

Prin urmare, ne-am focalizat atenția pe abordarea relațiilor culturale și literare româno-europene și, după caz, româno-sovietice din a doua jumătate a secolului al XX-lea, reprivite de pe versantul romanității ca fenomen transliterar.

Una dintre priorități vizează necesitatea aducerii în prim-plan a unei asemenea teme cu evidente deschideri trans- și/sau interdisciplinare (literatură, istoriografie, culturologie, politologie, imagologie etc.), pornind de la premiza prezenței unor relații culturale, statuate conlucrative la nivel cultural-politic între România regală și Spania, Franța, Italia, Portugalia, respectiv la modul antagonist în ceea ce privește inaderența la modelul sovietic, stalinisto-dejist.

Motivații cu privire la caracterul inedit al tezei de doctorat

Tema cercetării de față se înscrie în sfera preocupărilor cu privire la creionarea dinamică a fenomenului de transliteraritate reflectat în literatura memorialistică de exil în general, și în variantele sale proteice - memorii, jurnale, epistolare etc.- , în subsidiar.

Ca formă particulară, cu un desemn naratologic bine conturat, memorialistica de exil este arondată literaturii subiective, angajate tensional *între* cartografierea identității auctoriale și orgoliul reconstrucției verosimile, dependente de capacitatea de stocare, redare și prelucrare a memoriei, pe diverse paliere ale „timpului trăit”: de la amintirile din „Vaterland” la experiența exilului și a fixării în „Heimat” etc.

Departajarea se fundamentează pe relevarea caracterului retrospectiv al celor relatate, luându-se în calcul și poziționarea transliterară a memorialisticii de exil: *peste* biografism, *dincolo de* frontiera dintre literatura subiectivă (confesivă) și imagologie, sociologie, politologie, istoriografie ș.a. sau *între* ficțional și factual.

Opțiunea transliterară (pentru care optăm) se înstatornicește, axiomatic, pe alegația discontinuității potrivit căreia realitatea literară este un construct palimpsestic, în sensul că fiecare nivel de literaritate este dependent de legi ficționale proprii.

Prin urmare, „cotele” memorialisticii diferă prin legile ficționale și factuale (nonficționale) ce guvernează acest gen de scrieri, fapt ce ne determină să le abordăm cu unități de măsură specifice; fără a pierde însă, din vedere, realitatea potrivit căreia memoriile, autobiografiile, jurnalele, epistolarele etc. aparțin unuia și aceluiași nivel de *literaritate* care poate avea însă, în structura sa, mai multe stadii de *literaritate*. Opțiunea tematică nu implică supoziția că refuzăm a înțelege memorialistica de exil, ca un construct literar ideatic, în măsură

a rezista experiențelor, reprezentărilor, descrierilor, imaginilor sau formalizărilor noastre intermediar-estetice.

Discontinuitatea, pentru care pledăm, implică existența, *între* faliile memorialisticii și *dincolo de ele*, a unei zone de „non-rezistență” - acceptată de Eugen Simion drept spațiu de toleranță, ca „ficționalitate a non-ficțiunii”- care nu poate fi cuprinsă, în integralitate, de experiențele sau formalizările noastre despre relația Sinelui cu ipseitatea, istoria și lumea.

Considerăm că este în joc o zonă de *transparență literară*, care face posibilă transluciditatea fluxului narativ – amalgamat ficțional și factual - ce traversează toate nivelurile de scriere memorialistică - de la cel mnezic, la cel anamnezic - asigurându-le coerența și autoconsistența, în sensul că fiecare nivel de literaritate este ceea ce este datorită și celorlalte stadii existente în arhitextul memorialisticii.

Drept urmare, în varianta propusă de noi, memorialistica de exil va fi percepută transgresiv, *dincolo de* „ansamblul” nivelurilor de ficționalitate și aria complementară de „non-rezistență” și/sau *între* subiectul memorialistic, acceptat ca „ansamblul” nivelurilor de percepție ale Istoriei și „zona complementară de non-rezistență”, relativizând astfel „non-contradicția”. Potrivit unei atari „logici condiționale”, ficțiunea și nonficțiunea au proprietatea de-a se (re)actualiza și potențializa periodic astfel încât actualizarea uneia să condiționeze, indispensabil, potențializarea celeilalte.

Admisă ca *transliteratură*, memorialistica de exil face posibilă, prin zona de „transparență absolută” în care este plasată, comunicarea între „fluxul de informație”, ce străbate lumea exterioară (Istoria) și „fluxul de conștiință” ce traversează universul interior (Sinele) al scriitorului-memorialist.

Epistemologic, pledăm pentru acceptarea „complexității” memorialisticii drept un posibil însemn al *fenomenului transliterar* potrivit căruia Literatura este o realitate ficțională, din ce în ce mai complexă, iar modul nostru de a o înțelege și a o decoda nu este întotdeauna adecvat avalanșei de informații derutante și de perspective contradictorii, cărora suntem obligați să le facem față.

Oricum, potrivit lui Gh. Manolache (2005) acceptarea generică și abordarea disciplinară a Literaturii, în varianta în care fiecare domeniu -fie naratologie, stilistică, retorică, semiotică, poetică ș.a.m.d.- își revendică un singur nivel de *literaritate* - în funcție de care și pentru care își formulează propriile legi de funcționalitate - nu face decât să îngusteze teritoriul de manevră al *literarității* și să complice paralaxa *literarității*, strangulând sau multiplicând dinamica „punctelor de vedere”.

Se desprinde, prin urmare, convingerea că „arhitextualitatea” ar fi „tipul cel mai abstract și mai implicit” în măsură a acoperi „percepția generică” a unui text sau a altuia. Altfel spus, ea

ar fi identificată prin „ansamblul de categorii generale, sau transcendente – tipuri de limbaj, moduri de enunțare, genuri literare etc. – de care aparține fiecare text singular” (Genette 1979; 1994:7-11).

Prin urmare, plasarea memorialisticii de exil în aria de acțiune a *transliterității* se întemeiază pe ceea ce Gh. Manolache (2005) considera ca fiind o acceptare a „plurității complexe”, așa cum este ea relevată, vertical, de „recesivitatea” ecuației dintre *literaritate-literaturitate*.

Prezentare succintă a „teoriei” din care derivă ideea aflată la baza temei de cercetare

În contextul extinderii flagelului sovietiza(n)t în România mutilată geografic și politic, ca urmare a nefericitului și nedreptului (p)act politico-istoric de la Yalta, memoriile, jurnalele, epistolarele etc. unor scriitori emigrați - Monica Lovinescu, Constantin Virgil Gheorghiu, Vintilă Horia, Mircea Eliade, Alexandru Ciorănescu, Alexandru Busuioceanu, Aron Cotruș, George Uscătescu, Martha Bibescu, Virgil Ierunca, Emil Cioran, Sanda Stolojan ș.a. readuc în prim-plan - pe lângă inerentele frustrări de ordin cultural-politic și mentalitar - o serie de note distinctive ce converg spre exemplaritatea problematicii de fond, acestea fiind arondate formelor de (re)construcție a memoriei individuale și colective.

Din perspectiva dinamicii timp-spațiu-memorie, memorialele de exil ale scriitorilor emigrați sunt în măsură să asigure punți de legătură între faliile câmpului literar, în care au descins și orizontul lor de așteptare, conturând coordonatele unei „noosfere” activate grație complexului angrenaj al memoriei.

Convențional, scrierile înregistrate în colecția memorialisticii (memorii de exil, jurnale, epistolare etc.) sunt acceptate ca o „subclasă” a „genului autobiografic” în care evenimentele (istorice, personale etc.) sunt (re)compuse, cu ajutorul amintirii. Bazându-se pe acordul între fidelitatea și veridicitatea observației nemediate și autenticitatea experienței subiective trăite necenzurat, acest tip distinct de literatură calibreză memoria, deplasându-i accentele fie spre „exterioritate” (în cazul memoriilor de exil), fie spre „interioritate” și atenansele sale ipseitare (jurnale, epistolare etc.) Așa s-ar explica tangajul memorialisticii de exil în jurul axei transversale a memoriei care, în cazul particular al corpusului memorialistic avut de noi în vedere, se dovedește a nu mai fi doar un simplu „depozit de informații” (Cosmovici 1996).

Ceea ce ne preocupă, în cazul memorialisticii de exil, se regăsește în sintagma „memoria spiritului” care, potrivit lui Henri Bergson (1996) ar conserva imaginile, ideile, raționamentele, trăirile individuale ș.a.m.d. Evident, nu vor fi eludate nici unele dintre perspectivele generale

asupra „uitării”, admise ca „subactivare”, ca mecanism de „apărare a eului”, ca „efect FAN” (Golu 2004) sau, freudian (Freud 2010), ca interdependență de conținut între elementul „refulat” și cel „nou”, condiționare confirmată la nivel tematic printr-o „asociere exterioară”.

Specifice „noosferei” (Oancea 2005), coordonatele tematice ale memoriilor de exil se concentrează în jurul unor nuclee cognitive complexe - de predicăție și de relație - semnalate, la nivel textual, prin temperarea - cu ajutorul tușeurilor „memoriei afective”, a jocurilor de volume prismatice - și atenuarea liniilor de austeritate, robustețe ori de calozitate stilistică. Adagiul potrivit căruia, mai important decât a uita „răul suferit sau comis” este a „vorbi despre el” (Ricoeur 2001) pledează pentru primatul tematic al amintirii care, în cazul unora dintre „scriitorii deșărați”, devine o formă de „memorie împăcată”.

Prin urmare, memoria ca suport al textelor de exil, aparținând unor scriitori emigrați după cel de-al Doilea Război Mondial în spațiul cultural romanic (Franța, Spania, Italia, Portugalia), conturează o problemă unitară care, departe de a fi una depozitar-arhivală, se cere a fi dezvoltată „patrimonial” și reforțată, în egală măsură, instrumental-cognitiv și naratorial (literar).

O ilustrare a relației dintre „noosferă” și „rememorare în corespondență și jurnal” ne oferă Ileana Oancea în opul său despre „noosferă” (2005) ca o formă de construcție a memoriei (Ricoeur 2001). În varianta pentru care se optează, „noosfera” este devoalată ca spațiu de confluență a valorilor etice, religioase, estetice, politice, ideologice etc. și ca proiect existențial-spiritual.

„Iubirea - Energie”, acceptată de Pierre Teilhard de Chardin (1997) drept fundament al „noosferei”, se regăsește în memorialistica de exil ca axă radială a unor evidente „atracții spirituale” pentru „Vaterland” (țara de baștină, România) și „Heimat” (patria de adopție: Spania, Franța, Italia, Portugalia etc.), pentru românitate și romanitate cu tot ce presupune menținerea în stare de veghe a „spiritului pământului” natal și în cea de acțiune a larilor țării de adopție.

Acestor abscise spirituale li se adaugă „sinteza” indivizilor și a neamurilor, prin recompunerea elementelor în care le-a fost dezmembrată imaginea transmisă la distanță; în cazul dat, prin „concilierea paradoxală” a elementului particular (românesc) cu „întregul” (romanic); altfel spus, a „unității” cu „multitudinea” ș.a m.d.

Insistăm, cu precădere, asupra aprofundării naratologice a acestei categorii memorialistice distingând între perspectiva modului, a focalizării sau a „punctului de vedere” și a vocii, pe de o parte, și asupra reconfigurării tematice a exilului surprins din unghiul sociopsihologiei, culturologiei, imagologiei, politologiei etc. Aceasta, fără a pierde din vedere contextul testimonial în care amintirea este dezvoltată ca „proces cinetic” iar memoria relevantă

ca „depozitar al experienței trecute” ce se poate deschide involuntar și/sau, după caz, forțată de varii împrejurări. Este cazul așa-numitei „memorii involuntare” și/sau voluntare, obișnuite și/sau „neobișnuite”.

Așa se explică faptul că, în cadrul cercetării doctorale, un raport care se conturează cu limpiditate este cel al relației eului scriptorial cu ipseitatea, istoria și cu lumea în evidentă schimbare; mai exact, cu umanitatea apăsată de traumele celor două războaie mondiale, conflagrații care au marcat definitiv imaginarul secolului al XX-lea.

Menționăm că scriitorii memorialiști Mircea Eliade, Vintilă Horia, Constantin Virgil Gheorghiu, Monica Lovinescu s-au născut în proximitatea istorică a primului război mondial, au înflorit și rodit spiritual odată cu întemeierea modernă a României Mari și s-au trezit implicați într-o formă sau alta de agresiune a Istoriei. Așadar, prăbușirea unor lumi și fracturarea reperelor axiologice din raza lor de cuprindere istorico-geografică s-a resimțit -emoțional și imaginar- la aproximativ aceleași cote pe care memorialiștii și le-au dori coincidente cu realitatea de atunci odată cu prelungirea lor în ipseitatea naratorului.

Se validează astfel, observațiile lui Gareth Evans (1982: 358-340) referitoare la înclinația noastră de a cota evenimentele ficționale sau non-ficționale narate ca fiind depoziții ale martorului acreditat și de a le judeca pe baza credibilității naratorului-scriptor în funcție de plauzibilitate istorică și coerență veridică internă.

Reexamine din unghiul semanticii „lumilor posibile”, al „contrafactualității”, statutul unei atari „ficționalizări a non-ficționalului” dezvăluie capacitatea memorialiștilor în cauză (Monica Lovinescu, Vintilă Horia, Constantin Virgil Gheorghiu, Mircea Eliade) de a „înrama ficțional” o anume realitate resuscitată memorial și reperată istoric, pe care naratorul-martor o va reconstrui imagologic, predispoziție ce conduce la presupuziția că atât participantul din *Martorul orei 25*, „re-scriitorul” din *La apa Vavilonului și Memoriile unui fost Săgetător* sau depozițiile scriitorului Eliade din *Memorii* pot fi „re-citite” ca scrieri bildungsromanești, înseriabile în categoria genurilor biograficului.

În acest context, teza de doctorat își propune să (re)examineze modul particular de reflectare și/sau de camuflare a totalitarismelor secolului trecut în memorialistica de exil a unor scriitori români expatriați, după cel de-al doilea război mondial, în perimetrul romanic (Spania, Franța, Portugalia, Italia ș.a.), cu un plus de interes în ceea ce privește așezarea în oglindă a paginilor de jurnal, a unor secvențe memorialistice sau a unor fragmente de epistolar cu articolele publicate în presa vremii ori transferate în cărțile cu substrat biografic (*Omul care călătorea singur*, *Pe strada Mântuleasa*, *Marta sau al doilea război* ș.a.).

Prin urmare, vom investiga, cu precădere, modul în care literatura memorialistică surprinde dezvoltarea monozigotă a fascismului și a legionarismului, cu variantele lor gemelare

- stalinismul și comunismul - instaurate în Europa Centrală și de Est ș.a. În contextul expansiunii totalitarismelor, a conexiunilor hibridizate istorico-politic și a emergenței unor afinități ideologice între fascism și comunism, insuficient explorate, descrise și analizate, teza de doctorat se bazează pe fondul oferit de corpusul literaturii memorialistice aparținând unor scriitori români care au aderat la o atare ideologie, sau după caz, sunt suspectați că au simpatizat cu unele dintre punctele de pe „agenda vremii”.

Cercetările istoricului Oliver Jens Schmitt (2017) pledează pentru ipoteza potrivit căreia, „intelectuali” precum Emil Cioran, Mircea Eliade, Constantin Noica ș.a., dincolo de unele cercuri bucureștene foarte restrânse, n-au avut niciun impact în „forța de mobilizare a mișcării legionare”. Prin urmare, textele publicate de Mircea Eliade, Vintilă Horia, Constantin Virgil Gheorghiu ș.a. au fost citite, cu precădere, de către intelighentsia din a doua jumătate a anilor '30, constituită în marea ei majoritate din studenți, preoți, învățători etc., cercul muncitorilor și al țăranilor fiind unul „extrem de limitat”. În ceea ce privește „metodele” și „scopurile” unor asemenea mișcări, istoricul Oliver Jens Schmitt apreciază că există „o continuitate logică între doctrinele legionare” și național-comunismul „de stil ceaușist”.

Menționăm că nu vom pierde din vedere împletirea dintre emergența moștenirii culturale și radiațiile influențelor literare resimțite de către unii dintre scriitorii - Mircea Eliade, Vintilă Horia, Constantin Virgil Gheorghiu, Monica Lovinescu („prozatoarea” ce aderă la un tip de scriitură ce se construiește pe fundamentul memoriei)- fixați în „noosfera” cu virtuți modelatoare a universurilor spirituale de adopție din „Heimat”.

O (re)conturare a memorialisticii de exil, prin raportare la (re)configurarea paradigmei generale a literaturii subiective, s-a dovedit a fi utilă în condițiile în care, prin extensie, literatura memorialistică (memorii, jurnale, epistolare etc.) a fost absorbită de istoria literaturii postdecembriste, această formă literară fiind intens sollicitată și implicată, într-o măsură considerabilă, și în studiile culturale și de imagologie sau în cele de istorie, sociologie, politologie ș.a.

Memorialistica de exil, *de-* și *(re)*construită tensional prin memorii, jurnale, epistolare etc. este (re)conturată ca punct nodal între identitatea narativă a scriitorului și veridicitatea istorică a faptelor consemnate, ambele aflate în raza magnetică a unui orizont de așteptare în care subiectivitatea și obiectivitatea, ficțiunea și nonficțiunea își condiționează reciproc limitele și avantajele.

Printr-un plus de atenție investită asupra modului în care totalitarismele își inculcă ideologiile în textura memorialisticii românești de exil, vizăm, de fapt, maniera în care magma imaginarului unora dintre „scriitorii deșărați” este implicată în construirea de „mitologii” în a

căror paraxă autolegitimatoare, istoria, supusă unei „recesive forjări de ficționalizare” (Manolache 2004 :175-216) s-a dovedit a fi, în unele situații date, un fenomen aglutina(n)t.

Așa cum o devoalează dicționarele de terminologie literară și culturală, românești și străine, împreună cu explorările în domeniul teoriei literare (Todorov 1997; Martin 2006; Bal 2008; Lintvelt 1994), memorialistica este prezentată ca gen, sub-gen, specie sau ca intergen, hibrid generic, formă mixtă ori *transliteratură* (învecinată semantic de studiile dedicate lui Vintilă Horia de către Pompiliu Crăciunescu (2008; 2011).

Specificarea problemei (metologiei) de cercetare

Așa cum rezultă din titlul tezei de doctorat -*Configurații ale totalitarismelor în memorialistica de exil a unor scriitori români emigrați în arealul cultural romanic după cel de-al doilea război mondial*- ne-am propus să dezvoltăm fețele transliterare ale memorialisticii exilului românesc din arealul latin, pe considerentul că Vintilă Horia, Monica Lovinescu, Mircea Eliade și Constantin Virgil Gheorghiu s-au implicat în reconturarea identității culturale a românilor și au intermediat punți de legătură între cultura „țării-mamă” și cea a patriei lor de adopție.

Desigur, realitatea, în care scriitorii selectați de noi au activat, impunea în anii '30-'40-'50 o cu totul altă viziune asupra moștenirii culturale pe care acești memorialiști se simțeau datori să o păstreze, să o resusciteze și să o promoveze în context european. Înființarea de reviste și edituri, catedre universitare, societăți culturale, biblioteci românești etc. oferă o imagine a recuperării din exil a „țării-mamă” și racordarea românității la rețeaua culturală și literară din Europa Occidentală.

Ca urmare, investigarea unui atare „fenomen literar încheiat din punct de vedere istoric”, reprezintă pentru un observator și un exeget ca Eva Behring o „provocare specială”, sugerând impresia „participării nemijlocite la procesul artistic.” (Behring 2001: 9). Astfel, publicațiile și cărțile editate în exil sunt, alături de memoriale, oglinda fidelă a fenomenului de recuperare, racordare și promovare cultural-literară la care s-au angajat acești scriitori fără a căror prezență canonul modernist este incomplet.

În cadrul cercetării de față vom realiza și o prezentare esențializată a memoriilor, jurnalelor și scrisorilor din exil, convinși că fenomenul migrației forțate este resimțit traumatic de către toți scriitorii în cauză, aceștia fiind convinși că, împotriva voinței lor, sunt implicați într-un proces al dezintegrării identitare resimțit ca efect și cauză specifice transformărilor fundamentale reperate în mentalitatea exilatului.

Așadar, proiectul de față se prezintă ca o oglindă în care se reflectă cei care, cu prețul exilării, și-au scris memoriile, jurnalele, opera în libertate, garantând o anume continuitate a fluxului cultural al rădăcinilor din țara-de-obârșie: România străbunilor. Considerăm că este în joc o operațiune care se sprijină pe un „pact al fidelității“, subscris vocației culturale a scriitorilor emigrați și acceptat ca posibilitate de a menține vie responsabilitatea istorică asumată în fața celor de dincolo de frontiere.

În opinia noastră, tematica memoriilor și a jurnalelor, avute sub observație, se concentrează asupra a două cercuri având o rază de cuprindere determinată politico-ideologic de formele extreme ale totalitarismului: legionarismul și comunismul. Prin urmare, ceea ce ne propune memorialistica (în general) și cea literară (în particular) consistă în redescoperirea unor nesfârșite „fluxuri de mesaje” pe care istoria le trimite constant către noi. Este vorba despre „semnale plurale” care, în opinia lui Gh. Manolache (2004: 165-221), pot fi acceptate ca „ficțiune alimentată de propria-i realitate”, altfel spus ca „realități ficționale” mixate într-un aliaj narativ, în care adevărul se recunoaște în ceea ce White numește „Historical Pluralism”.

Specificarea ipotezelor

Ceea ce se cere a fi reținut se rezumă la ipoteza centrală că interacțiunea dintre amintire și memorie se revendică drept temă majoră a memorialisticii literare, aceasta fiind acceptată ca unul din „elementele de construcție propriu-zise” ale memoriei colective așa cum le regăsim, de altfel, înserate în amintiri, jurnale, confesiuni, epistolare etc.

O altă ipoteză, derivată din pivotul tezei de doctorat este aceea potrivit căreia moștenirea culturală și literară a exilului din spațiul romanic (occidental) se cere a fi abordată din varii perspective congruente: tematologic, istoriografic, culturologic și, nu în ultimul rând, naratologic. Unul dintre motive îl constituie faptul că memorialistica din exil din intervalul ’30-’40-’50 este purtătoare voluntară de mărci transliterare și, prin urmare, ea poate fi considerată parte integrantă a istoriei literaturii române, neafectată de cenzura politică sau condiționată de statutul beletristic.

Structurarea esențializată a conținutului tezei de doctorat repartizat pe capitole și subcapitole

Opțiunea perspectivală asupra memorialisticii, ca formă literară insurgentă și proteiformă, enunțată în introducerea cu privire la convențional și actual în abordarea „genurilor biograficului” se rezumă la evidențierea unor proceduri de „consemnare” auctorială și la fixarea

formulelor particularizate (memorii, jurnal, epistolar etc.) de mărturisire în scris a unor experiențe de viață, extinse pe o perioadă mai lungă sau mai scurtă de timp, la care autorul a luat parte sau la care fost „martor” stăpânit fiind de sentimentul ireversibilului, al semnificației și al insolitului.

În principiu, pledăm pentru ipoteza că literatura memorialistică își menține interesul constant față de trecutul și prezentul indivizilor și al comunităților, al societății, în genere, memoriile și jurnalele fiind implicate în reconstituirea tiparului unor existențe colective sau, după caz, individuale. În egală măsură, scrierile memorialistice își dovedesc preocuparea pentru alimentarea istoriei literaturii cu elemente privitoare la configurația morfologică și dinamica form(ul)elor de expresivitate narativă. Referindu-se la poetica literaturii subiective, E. Simion aduce în discuție chestiunea de fond în legătură cu legitimitatea literară a unui atare gen de narațiune îmbibat de biografic, imaginar și istorie, în egală măsură.

Așa cum o probează literatura memorialistică a scriitorilor exilați, cu precădere cea a lui Constantin Virgil Gheorghiu, Vintilă Horia, Monica Lovinescu sau Mircea Eliade, asupra cărora ne concentrăm exegeza, este în joc un fenomen bazat, în principal, pe capacitatea de reconstrucție a feței duble a totalitarismului și pe reorchestrarea narativă a efectului puterii de fascinație proiectate și focalizate asupra unor lideri carismatici și/sau dictatoriali. Pentru că în esența lor, memoriile și jurnalele sunt depoziții cu privire la ceea ce Monica Lovinescu aprecia ca sondare a „unității în teroare a veacului al XX-lea”, un veac „suficient și demential” spre a încerca împlântarea precisă a utopiilor și distopiilor până atunci „îngrădite între copertile unor cărți”.

Ipoteza de la care am pornit este susținută de presupuziția că nucleul radiant al corpusului memorialistic avut sub observație este constituit, în partea lui substanțială din fragmentarii bildungsromanești forjate în (re)scrieri hibridiza(n)te, autenticist-biografice. Este vorba despre *La apa Vavilonului*, *Martorul orei 25*, *Memoriile unui fost Săgetător*, *Memoriile* („neperiate”) ale lui Mircea Eliade, împreună cu/alături de „jurnale” având ca temă de fond experiența intimistă a exilului și urmele coliziunii cu Istoria expusă de pe versantul totalitarismului prezent în versiunea românească a legionarismului și a stalinismului.

Ceea ce se cere a fi reținut se rezumă la observația că interacțiunea dintre amintire și memorie se revendică drept temă majoră a memorialisticii literare fiind acceptată ca unul din „elementele de construcție” narativă așa cum le regăsim, de altfel, înserate în amintiri, jurnale, confesiuni, epistolare etc. Readucând în discuție noțiunea de intertext, Renate Lachmann (1997) opinează că literatura „reprezintă arta mnemonică prin excelență” în sensul că, prin intermediul intertextualității, „literatura își aduce aminte de ea însăși” coabitând cu Istoria sub umbrela protectoare a ipseității.

Structural, cercetării nonexhaustive a configurațiilor totalitarismelor, identificate în memorialistica de exil a unor scriitori români emigrați, după cel de-Al Doilea Război Mondial, în arealul cultural romanic, îi sunt atribuite patru secțiuni esențiale, cu statut de capitole defalcate pe subcapitole. Astfel că, fiecare capitol marchează o coordonată fundamentală a cercetării totalitarismelor.

Capitolul I. [Memorialistica – între o formă convențională a „literaturii de frontieră” și o perspectivă duală: „trans”- și „paraliterară”] fructifică opțiuni teoretice și pragmatice în legătură cu acceptarea sau cu expedierea memorialisticii din literatură. Plasată la frontiera literarului cu extraliterarul, teritoriu în care esteticul intră într-o „sinteză sui-generis” cu faptul real, cu legea fizică sau biologică, cu enunțul filozofic sau cu „observația de caracter”, memorialistica este prezentată de Silviu Iosifescu (1971) ca fenomen coeziv, interferent, aflat sub o „dublă aliere”: a verosimilului cu veridicul (în plan tematic) și a ficționalului cu factualul (în perspectivă naratologică).

Chiar dacă, Silviu Iosifescu (1969) nu tranșează în mod elocvent chestiunea literarității textului de natură memorialistică, punctul lui de vedere se intersectează cu opinia lui Gérard Genette în ceea ce privește „arhitextualitatea” înțeleasă ca resursă literară; sau, în varianta poeticianului francez, ca „relație de includere” și proces de aglutinare ce „unește fiecare text cu diversele tipuri de limbaj de care aparține”. Mai exact, sutura (contopirea) are în vedere alipirea „genurilor” cu „determinările” lor tematice, modale, „formale”.

Tradițional vorbind, memorialistica ne oferă o „literatură fără ficțiune”, ceea ce l-a determinat pe Croce să o „izgonească din teritoriul poeticului împreună cu istoria”. Silviu Iosifescu consideră însă că textele memorialistice, elocvente în plan literar, „nu-și pierd calitatea de documente istorice”, de consemnări ale realului, ale „efectiv-întâmplatului” chiar dacă sunt înveșmântate literar.

Într-o variantă general-valabilă, memoriile sunt o categorie a literaturii subiective (autobiografice), în care o serie de evenimente (istorice, personale sau de altă natură) sunt recompuse în funcție de experiențe individuale și observații strict personale, la fundamentul cărora se află intenția de fixare, descriere sau de interpretare personalistă.

Prin urmare, literaritatea memoriilor este acceptată ca formă a unui „discurs complex al memoriei individuale sau colective” ori, în accepția cercetătoarei Aleida Assmann, ca „memorie a culturii” (Assmann 2013). În ceea ce privește pledoaria pentru o perspectivă duală: „trans”- și „paraliterară” vom lua în calcul presupuziția că, beneficiind de un desen naratologic bine conturat, memorialistica de exil este considerată o scriere literară subiectivă, angajată tensional între cartografierea identității auctoriale și orgoliul reconstrucției veridice, dependentă de capacitatea de stocare, redare și prelucrare a memoriei pe diverse paliere ale

„timpului trăit”: amintiri din „Vaterland”, varii evenimente din experiența exilului din „Heimat” etc.

Discontinuitatea, pentru a cărei soluționare pledăm, implică existența, *între* faliile memorialisticii și *dincolo de ele*, a unei zone de „non-rezistență” (acceptată de Eugen Simion (2018) ca spațiu de toleranță, „de ficționalitate a non-ficțiunii”) care nu poate fi cuprinsă, în totalitate, de experiențele sau formalizările noastre despre relația Sinelui cu Istoria și Lumea.

Drept urmare, memorialistica de exil va fi percepută transgresiv, *dincolo de* „ansamblul” nivelurilor de ficționalitate și aria complementară de „non-rezistență”. Sau pricepută la modul paraliterar, *între* subiectul memorialistic, acceptat ca „ansamblul” nivelurilor de percepție ale Istoriei și „zona complementară de non-rezistență”, relativizând astfel „non-contradicția”.

Potrivit unei atari logici condiționale, ficțiunea și nonficțiunea au proprietatea de-a se (re)actualiza și „potențializa” periodic astfel încât actualizarea uneia să condiționeze, indispensabil, „potențializarea” celeilalte.

Al II-lea capitol [Memorialistica de exil – opțiuni intergenerice și hibride-] se concentrează asupra unei perspective mai puțin uzitate: opțiunea transliterară ca alternativă la abordarea printr-o grilă specializa(n)tă: „mono-”, „inter-” sau pluridisciplinară.

În ceea ce privește perspectiva pluridisciplinară asupra memorialisticii, în opinia noastră ea include studiul unui „domeniu” al unei singure discipline -exilul, în cazul de față- abordat de către mai multe discipline în același timp: istoria, sociologia, politologia, culturologia, imagologia etc. Cercetarea pluridisciplinară asupra memorialisticii din exil aduce un spor de „plusvaloare” literaturii ori istoriei, dar acest „plus” este arondat în serviciul exclusiv al acelei discipline (istoria, politica, imaginarul, culturologia etc.) pe care o considerăm fundamentală (prioritară) în cazul abordării literaturii memorialistice a scriitorilor români exilați în spațiul romanic.

Ipoteza pe care o lansăm vizează realitatea potrivit căreia cu aceste scrieri ne aflăm în fața unui fenomen extensiv de literatură, predispus la alianțe și, în funcție de anumite condiționări, la divorțuri tematice, semantice, generice, stilistice, retorice etc.

În subcapitolul interesat de perspectivele „tari” și elecțiunile „relativiste” asupra fenomenului memorialistic trecem în revistă contribuții ale teoreticienilor români interesați de statutul canonic al genului: Silviu Iosifescu (1971), Paul Cornea (1988), Mircea Angheliescu (2015), Florin Faifer (1993), Ion Manolescu (1996), Eugen Simion (2001; 2002; 2018) ș.a. Alături de punctul lor de vedere consemnăm reacții ale acelor cercetători specializați în funcția fatică a literaturii memorialistice, exegeți care iau în calcul, pe de o parte, ecuația dintre tipul (tematica), domeniul și gradul de expresivitate ale scrierilor memorialistice, iar pe de altă parte,

nu pierd din vedere nici relația fatică vizând un tip particular de comunicare confidențial-retrospectivă.

În lumina unor atari abordări, memorialistica de exil se relevă ca o partitură autoreferențială, cu antenele calibrate pe reculul în posteritate, ca „regat al memoriei” în care obiectul discursului se concentrează asupra contextului cultural-istoric pe care îl traversează și-l reorchestrează dialogal scriitorul memorialist.

Un punct de vedere ce se impune a fi detaliat este acela oferit de Ion Manolescu care pledează pentru forme și tipuri specifice „zonei centrale” a ficționalității și literaturității și, după caz, pentru „literaritatea precară” - „littérarité précaire”-(Genette 2002).) din spațiul secund, „incert și lax”, situat cumva *între* cele două „domenii”: literarul și tranzitivul. Este vorba despre un echivalent al ideii de metisaj literar, de „genre mélangé ou mixte” (Todorov 2011; 2015), mixaj pe care Ion Manolescu, Andreea Mironescu, Lăcrămioara Petrescu *et. al.* îl atribuie „hibridului” literar.

Ambele orizonturi teoretice se raportează la sintagme consacrate, cum ar fi „literatura de frontieră” (Iosifescu 1971), „genurile biograficului” (Simion 2002), „paraliteratură” (Marino 1998) etc., perspective care au câștigat, cu această ocazie, în stabilitate, notorietate și pertință.

În lumina unei atari opțiuni, se va putea observa că, referitor la cazul particular al memorialisticii de exil, în varianta realizată de Constantin Virgil Gheorghiu, Mircea Eliade, Vintilă Horia, Alexandru Ciorănescu, Alexandru Busuiocanu, Martha Bibescu, Monica Lovinescu, Aron Cotruș ș.a., memorialistul se postează în direcția de mers a istoriei, cu fața la evenimente, relatând și reinterpretând episoade și secvențe (culturale și/sau politico-istorice, militare etc.) al căror „actor” acreditat și „martor” creditabil a fost într-o anumită perioadă istoric determinată. Astfel, faptele consemnate în memorii, jurnale, epistolare de către scriitorii mai sus-menționați, după stabilirea în „Heimat” (patria de adopție), sunt retrăite „après coup”, cu precizarea că istoria constituie, de această dată, „rama” acestor „acte (evenimente) ale interiorității” și nu obiectul lor propriu-zis.

Încredințat că autorul scrierilor literare este mai mult decât „omul de hârtie”, Florin Faifer, alături de Silviu Iosifescu, Eugen Simion, Paul Cornea, Mircea Angheliescu, Ion Manolescu ș.a. demontează prejudecata stăruitoare a istoricilor și criticilor noștri literari cu privire la semnificația estetică secundară deținută de literatura memorialistică pe motiv că ponderea factualității și revelația confesiunii în raport cu ficționalitatea, ca elemente comune memorialisticii și literaturii, deopotrivă, sunt predominante. Așa se justifică pledoaria pentru exploatarea critică și teoretică a unui atare „filon narativ recesiv” (Manolache 2004) în care originalitatea și insoliteța își recunosc complementaritatea și concurențialitatea în „oglundirea expresivității interioare a celui care scrie”.

Subcapitolul al treilea este interesat de modul în care se poate discuta despre o posibilă anexare a memorialisticii de exil în raza de atracție a hibrizilor narativi, respectiv a textelor „trans”- și „paraliterare”. În sistematizarea punctelor de vedere tradiționale și actuale în abordarea literaturii memorialistice (în general) și a memorialisticii de exil (în particular) am mizat pe o reconstituire topografică recunoscută în „anexarea” memoriilor, jurnalelor, epistolarului, amintirilor etc. în sfera de interes a hibrizilor narativi, a „literaturii de frontieră”, respectiv, a textelor „paraliterare”. Acestei proceduri i se adaugă o necesară determinare tipologică prin plasarea „literaturii subiective” la intersecția dintre pacte narative transliterare (ca mărci ale „secundarului literar”) și provocările studiilor culturale, ale istoriei, antropologiei culturale etc.

Cel de- al treilea capitol [Relieful totalitarismului în prima jumătate a secolului al XX-lea] își justifică utilitatea prin aducerea în prim-plan a raportărilor comunitar-europene la totalitarism ca doctrină și modalitate de manifestare dictatorială, interesul exegetic fiind focalizat asupra elementelor implicate în consolidarea conștiinței europene prin consemnarea și comentarea evenimentelor personale și colective, decupate din memorialistica centrată pe intervalul în care regimurile totalitare și nedemocratice și-au alternat și perfecționat strategiile abuzive îndreptate împotriva libertății de expresie și manifestare democratică (neatârnată) a condiției umane, a profilului etnic și a memoriei, ca prezențe ale trecutului .

Convingerea pe care se fundamentează și din care se alimentează cercetarea asupra barbariei bifrons -stalinistă și hitleristă- izvorăște din supoziția prealabilă potrivit căreia fără conservarea, popularizarea și consultarea dovezilor documentare și a mărturiilor trecutului întunecat al Europei, nu poate exista reconciliere și justă reprezentare istorică a totalitarismului în dubla sa ipostază: bolșevică și nazistă.

De aici decurge implicarea noastră în cercetarea arhivelor personale: Vintilă Horia (Ministerul de Externe), Vintilă Horia și Corneliu Zelea Codreanu (Ministerul de Justiție), Constantin Virgil Gheorghiu, Vintilă Horia, Monica Lovinescu, Mircea Eliade (Ministerul de Interne).

Din studierea scrierilor memorialistice ale unor scriitori, implicați civic, politic și cultural - Monica Lovinescu, Vintilă Horia, Constantin Virgil Gheorghiu, Mircea Eliade - alături de literatura memorialistică a exilaților Al Busuiocanu, Aron Cotruș, Al. Ciorănescu, Virgil Ierunca, Emil Cioran, Sanda Stolojan, Marta Bibescu ș.a., se poate constata că, fiind în joc registre hibride, cu trăsături atât de ordin literar cât și politico-istoric, nu este posibilă o deținere a monopolului în „interpretarea” pe o singură direcție și într-un mod pe deplin obiectiv a faptelor și evenimentelor consemnate în memorii și jurnale.

Noutatea rezidă în particularitatea referirii, cu prioritate, la validitatea modulului în care pot fi (re)citite jurnalele, memoriile, epistolarul, „literatura de frontieră” - paraliteratura în genere - în funcție de „sentimentul de adecvare a lecturii” la profilul partiturii memorialistice.

Referitor la decodarea configurațiilor totalitarismelor prezente în memorialistica de exil mizăm pe eventualitatea realizării unei sintaxe narative care să identifice și să releveze elementele opozitorii și regulile de combinare dintre „histoire” și „discours”, directive ce guvernează la nivelul corpusului memorialistic .

În ceea ce ne privește, în cazul memorialisticii românești, am acordat un plus de atenție evenimentelor ce se petrec la nivel de „histoire”. Metodologic, am introdus în ecuație o serie de inițiative ce se axează pe abordări predominant sincronice în condițiile în care ne propunem să identificăm structuri recurente într-un corpus dat de scrieri memorialistice condiționate de un interval localizat diacronic în aria de cuprindere a secolului trecut.

Subcapitolul axat pe cartografierea configurațiilor totalitarismelor în prima jumătate a secolului al XX-lea are în vedere localizarea punctelor de proximitate între fascism și comunism, apropiere care a alimentat renumita „ceartă a istoricilor” amplificată în jurul tentativelor de echivalare între lagărele de la Auschwitz și Kolyma.

În ceea ce ne privește, „definiția fascismului”, propusă de Roger Eatwell (2018), este una dintre cele care prezintă interes, liniatura lui Eatwell fiind importantă în decriptarea „atitudinii” așa-zisilor „extremiști” (Vintilă Horia, Mircea Eliade, Constantin Virgil Gheorghiu ș.a.) pentru că, în ceea ce ne privește, se explică „diferența” dintre „teoria fascistă” și modul în care ideologia fascismului și a nazismului s-a manifestat în realitatea românească, în situația dată.

Particularitățile ideologiilor totalitariste impregnate în cultura și literatura din România secolului trecut sunt abordate în cel de-al patrulea subcapitol în care se fac referiri la dubla față a totalitarismului în variantă românească, luându-se în calcul conjuncturile politico-militare care au condus la „implantul” comunismului de sorginte leninist-stalinistă și la reacția organică, naționalist-fascistoidă, de factură mistic-religioasă (creștin-ortodoxă), anticomunistă, antisemitică, anticapitalistă și antimasonică, a Legiunii „Arhanghelul Mihail” și a derivatelor sale: „Mișcarea Legionară” sau „Garda de Fier” și a „Statului Național-Legionar”. Articolele din presa vremii aduc un spor de limpiditate în ceea ce privește acordul dintre intimitatea mărturisirii și prezentarea publică a ziaristului interbelic.

Capitolul al IV-lea [Configurațiile totalitarismului în memorialistica de exil a Monicăi Lovinescu, Vintilă Horia, Mircea Eliade și Constantin Virgil Gheorghiu: o perspectivă tematică] se concentrează asupra unei pleiade de scriitori memorialiști surprinse inițial *între faliile totalitarismului* și, după instaurarea dictaturii stalinisto-dejiste, *dincolo de frontiere*. Cei

patru scriitori de care ne ocupăm reprezintă nucleul unei comunități exilate constituită din foști demnitari aflați în misiuni diplomatice (Mircea Eliade, Vintilă Horia, Constantin Virgil Gheorghiu ș.a.), studenți plecați în Occident cu burse de studii, ziariști, preoți în misiune pastorală etc. și bineînțeles, „evadații” din „lagărul socialist” -în acest caz avem în vedere periplul „bursierei” Monica Lovinescu- sau a celor care s-au salvat pe cont propriu din închisorile „aliaților” cum este cazul scriitorului Constantin Virgil Gheorghiu (episod ce alimentează tematica de fond a volumului *Ispita libertății*).

O atenție aparte acordăm „disidenței” ca dezacord public față de politica lui Zelea Codreanu, Carol al II-lea, Gheorghe Gheorghiu-Dej sau Nicolae Ceaușescu, atitudine, incomparabil, cu mult mai evidentă în spațiul din afara granițelor, ea fiind vizibilă, mai cu seamă, în cazul scriitorilor, ziariștilor, foștilor diplomați etc., majoritatea deveniți colaboratori ai posturilor de radio „Europa Liberă” , „Deutsche Welle”, „Vocea Americii”, membri în diferite asociații și fundații cultural-umanitare ș.a.m.d. În ceea ce privește emigrația, se cuvine ca ea să fie menționată la capitolul refuzului unora dintre cetățeni de a fi cooptați, sub orice formă, de către regimul totalitarist, cu precădere de cel stalinist și de structurile sale comuniste din țară.

Corpusul constituit din memoriile, jurnalele, epistolarul etc. celor patru scriitori s-a pretat unei abordări simfonice de tipul „suitei instrumentale” alcătuite (în cazul de față) din patru părți concepute în aceeași tonalitate, contrastante însă prin „caracter” și prin „mișcare”. Este o tehnică specifică artei contrapunctului pe care am mizat în departajarea pe autori și structurarea pe coordonate tematice -independente în contur și ritm, dar interdependente în armonie- ghidați fiind de opțiunea contestatară declarată neechivoc de către memorialiștii Monica Lovinescu, Vintilă Horia, Constantin Virgil Gheorghiu, Mircea Eliade *et. al.* cu privire la cele două ipostaze ale totalitarismului: fascismul și stalinismul, respectiv legionarismul și sovietismul raportate, cu precădere, la situația din România inter- și postbelică.

În secvența centrată pe decriptarea „conformațiilor totalitarismelor regăsite în ’jurnalul unui jurnal’ -*La apa Vavilonului*”- fructificăm și confirmăm validitatea ipotezei lansate de Antonio Patraș (2011/160) în legătură cu abordarea textului memorialistic drept „cea mai autentică formă de roman politic”. Astfel, proteismul literaturii memorialistice este evidențiat, în sensul că „reflecțiile despre istorie și politică, filosofie și morală, individ, stat și putere” sunt rodul unor dezvoltări singulare de observații (subiective) și devalări de fapte (diverse) din viața cotidiană, opțiuni ce îi conferă acestui tip de scriere statutul de „roman politic”.

În ceea ce privește poetica „jurnalului absenței unui jurnal”, Monica Lovinescu se lansează într-o lungă și capricioasă reconstituire „après coup” a unui interval mutilat de barbaria comunistă și fascistă. Comentând, concentrând și reorchestrând în fluxul dinamic al memoriei

epoci literare și culturale, personalități ale veacului, victime și supraviețuitori ai totalitarismelor, călăi și salvatori etc., Monica Lovinescu transbordează textul cărții *La apa Vavilonului* (I: 1999; II: 2001) din sfera memorialisticii în zona de interes a transliteraturii.

Caracterul polifonic al puzzle-lui narativ *La Apa Vavilonului* în care naratorul se încapățânează să reconstituie epoci deviate și lumi eșuate, patronate de larii răului istoric (Stalin, Hrusciiov, Dej, Ana Pauker etc.) este evidențiat din fragmentele acestei istorii clivate brutal și din momentele de criză ale persoanelor și personajelor surprinse de avalanșa evenimentelor ce reconstituie desemnul unei traume generaliza(n)te. Memoria necenzurată, trimiterile abundente și avizate la momente istorice, politice și culturale nemistificate, glosele și marginaliile la cărțile, concertele, expozițiile, editurile pariziene ș.a.m.d. sunt cele care asigură supraviețuirea unei umanități eșuate într-un „saeculum” încapsulat ideologic. Aparent decupate, ele se co(î)mbină într-un desemn narativ al exilului fără a crea senzația de discontinuitate și artificialitate.

În ceea ce o privește pe Monica Lovinescu, răstimpul 1958-1964 este poate cea mai dramatică față a exilului prin încercările eșuate de a-și „recupera mama” din infernul carceral, în urma eșecului, memorialista afirmând că „nu va mai putea scrie decât pentru groapa comună a secolului”. Luftul 1964-1981 este considerat un „blanc”, o absență a jurnalului, în care textura memorialistică, și așa suficient de mult efilată, cedează sub greutatea poverii victimare. Este partea memoriilor cea mai apropiată de romanesc în care arta de a umple un gol ființial se recunoaște în predispoziția și preocuparea stăruitoare de a-l repopula cu o lume reconstituită din cioburi de real(itate), cu actorii unei umanități dezolante și mutilate de totalitarismele secolului trecut.

Notația este cea binecunoscută modernilor începând cu Proust, Gide, Joyce ș.a. și are în obiectiv (re)scrierea, ca procedeu de (re)alcătuire a unui „jurnal al Jurnalului” sau, cel puțin, o tentativă de (re)verificare a ecuației dintre „biografie” și „Istorie”, în datele cardinale ale unor tragedii individuale și colective.

Tema centrală va rămâne în esență aceeași: pendularea între „Heimat” și nostalgia *Țării din gând*, „Vaterland”-ul „unde umbra cădea alături de om, /unde omul cade-alături de umbră” (Al. Busoiceanu).

Aceeași opțiune axată pe abordarea contrapunctică se regăsește și în subcapitolul „Aspecte ale totalitarismelor consemnate în memorialistica lui Vintilă Horia: *Memoriile unui fost săgetător, Jurnalul unui țăran de la Dunăre*” în care elucidăm atât chestiuni cu privire la statutul transliterar al narațiunii memorialistice și condiția de exilat a memorialistului acuzat de colaboraționism cultural; mai exact de aderare la ideologia mișcării legionare.

Memoriile unui fost săgetător, Jurnalul unui țăran de la Dunăre, „documentarele” *Întoarcerea lui Vintilă Horia și 100 de ani de la nașterea scriitorului Vintilă Horia ori Vintilă Horia în Dosarele Securității* etc. precum și „depozițiile lui Basarab Nicolescu”(2016; 2017) pledează convingător pentru un „alt Vintilă Horia”: mai exact, cel al scriitorului aflat în ipostaza de victimă a politicii stalinisto-dejist-ceaușiste. Cât despre acuzațiile de genocid, legionarism, antisemitism, fascism etc., așa cum se poate constata din corespondența diplomatică (pe care am consultat-o în detaliu: Dosar Vintilă Horia Nr. 29209). Cel mai bine se poate dezvolta „atitudinea” scriitorului din memorial - *Jurnalul unui țăran de la Dunăre, Memoriile unui fost săgetător* -, din numeroasele pasaje de autoapărare prin care Vintilă Horia s-a delimitat public (încă din anii 1940) de aceste forme de totalitarism. În mod deschis Vintilă Horia s-a detașat chiar și de simpatia pentru ideologia promovată de Corneliu Zelea Codreanu, scriind (negru pe alb!) că misticismul nu are nimic în comun cu violența. Este punctul de intersecție cu un alt memorialist creștin: Constantin Virgil Gheorghiu.

Amplasată la frontiera literarului cu extraliterarul, teritoriu în care „esteticul intră într-o sinteză sui-generis cu faptul real, cu legea fizică sau biologică, cu enunțul filozofic sau cu observația de caracter” (Silvian Iosifescu), memorialistica lui Vintilă Horia este acceptată ca fenomen coeziv, interferent, aflat sub „dubla înstăpânire”: a verosimilului și veridicului, a ficționalului și factualului ori a succesiunii intropatice a „Vaterland”-ului și „Heimat”-ului. În versiunea propusă de Silvian Iosifescu avem de a face cu un „teritoriu de graniță”, în care literatura „intră în combinații mai mult sau mai puțin sudate” cu documentul istoric, cu știința și cu filozofia, religia, politologia, culturologia etc.

În lumina unei abordări general-valabile, scrierile memorialistice ale lui Vintilă Horia țin de o variantă a literaturii subiective (autobiografice), în care o serie de evenimente (istorice, personale sau de altă natură) sunt recompuse mnemonic în funcție de experiența culturală a memorialistului și de „intenția” de fixare, descriere sau (re)interpretare personalistă. Narațiunea memorialistică acceptată ca disociere între „eul care experimentează” și „eul care narează” (Paul Ricœur), rămâne legată ombilical de memoria individuală a exilatului și de relațiile convergente pe care aceasta le (re)investește în „Heimat” și le conservă în „Vaterland”.

Pornind de la aceste premise, cercetarea nexului memorialisticii exilului, în varianta practică de Vintilă Horia, se cantonează în recuperarea unui gen în care „îmbinarea caracteristică a obiectivului și a subiectivului”, a consemnării „faptului curent” și a celui din sfera „autocomunicării” au aceleași „vecinătăți scriptoriale”. Deconspirarea formelor de canibalism politic, manifeste în totalitarismul legionar și bolșevic, este conjugată cu relevarea problematicii lui homo duplex tradusă în neliniștea premergătoare experimentării stării de fapt. Ca majoritatea exilaților, Vintilă Horia rămâne indestructibil atașat de „Vaterland”, fiind

conștient că nu ar putea renunța, sub nici o formă, la tezaurul cultural moștenit și reactivat în plan axiologic în „Heimat” prin cultul „țărânelui de la Dunăre”, a lui Ovidiu și Eminescu, Nichifor Crainic ș.a.

Procedura de abordare pe cercuri, care se întretaie, este cea experimentată în cazul lui Vintilă Horia, Constantin Virgil Gheorghiu și Mircea Eliade și ea va conduce la concluzia că nota dominantă a deceniului al treilea este cea de „impersonalism carismatic,” ca explicație pentru „adorăția bolșevicilor, fără limite și cvasi-extatică”, pentru Partidul Comunist și Stalin, ca agenți mesianici predestinați să realizeze „postulatele Istoriei” (Tismăneanu 2015). După cum, în cazul legionarilor, etosul totalitar va fi reactivat prin prezentarea sacrificiului de sine pentru Gardă și Căpitan, ca încarnările celui care „iubește moartea”, convins fiind că „sângele lui va servi pentru plămădirea cimentului României legionare” (Codreanu 1933).

Sintetizând, contrapunctic, *Memoriile unui fost săgetător* sunt străbătute de patru suprateme –memoria, istoria, uitarea și iertarea– o parte dintre ele fiind teoretizate elocvent în cărțile lui Paul Ricœur (2006; 2011).

Cel de-al treilea subcapitol [Memorialistica lui Constantin Virgil Gheorghiu între depoziție și rechizitoriu despre stările totalitarismului] este proiectat în acord cu abordarea totalitarismului, din perspectiva „limbajului legitimării” (Jean-François Lyotard).

Circumscrișă între cele două conflagrații mondiale, memorialistica lui Constantin Virgil Gheorghiu surprinde morfologia unui luft istoric - marcat de convulsii politice interne și externe - relatat, cu precădere, în memorialistica, literatura și reportajele sale de război. Este vorba despre un segment de o evidentă importanță istorică și literară, consemnat de scriitor în romanul autobiografic *Omul care călătorea singur* (redactat între 1953-1954, trad. fr. *L'homme qui voyagera seul* 1954) și dezvoltat în cele două volume de *Memorii: Martorul orei 25* (fr. 1986, trad. ro. 2017) și *Ispita libertății* (fr. 1995, trad. ro. 2019).

Referitor la tematica de fond a volumelor centrate pe teme de război, detalii aflăm chiar din romanul autobiografic *L'homme qui voyagera seul* (1954).

Prin nenumăratele exemple oferite, considerăm că memorialistica lui Constantin Virgil Gheorghiu pledează elocvent pentru respectarea condiției umane a individului și, în plan scriptorial, pentru dimensiunea literară și documentară a textului. Așa se explică faptul că, în opinia memorialistului, totalitarismul de expresie nazistă/hitleristă își va construi legitimitatea emancipatoare pe „saga Civilizatorului”, sau, în situația „Gărzii de Fier”, pe cea a românismului ancorat în ortodoxia funciară.

Ceea ce ne-a preocupat în acest segment al cercetării doctorale se rezumă la prezentarea „calității de martor” al marilor traume colective ale „secolului” trecut așa cum au fost ele redade publicului occidental de către Constantin Virgil Gheorghiu, într-un stil gazetăresc, pregnanța

epică reconfigurându-se după alte reguli decât cele ale narațiunii convenționale din raza de iradiere a „fabulei identității” (Pütz 1995).

Din perspectivă transliterară, acest corpus memorialistic schițează mai curând o textură narativă preponderent-romanescă în care memorialistica se împletește cu scenarizarea cinematică a evenimentelor.

Precizăm că memorialistica lui Constantin Virgil Gheorghiu este interesată de legionarism ca stare de spirit și liant acțional, facțiuni ca „Gruparea Corneliu Z. Codreanu”, „Partidul Total pentru Țară” sau „Garda de Fier” nefiind prezentate ca „echivalentele” Legiunii, ci, în acord cu realitatea istorică a vremii, ca „formațiuni contextuale” prin care Legiunea se va legitima ideologic și se va exprima politic și electoral. Menținerea echidistanței corespunzătoare dintre admirație și considerație este secretul unei astfel de „literaturi de graniță”. Respectul pentru adevăr istoric este conjugat cu prezentarea unor momente ale implicării spiritului legionar în resurecția național-creștină, recunoscută în demersurile „noi generații criterioniste”, admise ca esențiale în coagularea forțelor naționaliste din mediile studențești prelegionare.

Am constatat că nota particulară a memorialisticii lui Virgil Gheorghiu se rezumă la arta reportajului a cărui poietică este devoalată chiar de memorialist care precizează că a „inventat” un nou mod de a prezenta faptele diverse. El își începe prezentarea cu un „catch phrase”, o „frază cârlig”, care îl frapează pe cititor după care „expune” apoi faptele printr-o „acumulare lirică”, sporind suspansul. Aceasta face din fiecare „fapt divers” o mininovelă pe care scriitorul o redactează -,ca să fie efectivă, penetrantă”, cu „efect direct și imediat asupra cititorului”-punând accentul pe „detaliul concret, senzorial” și evitând „orice abstracțiune”.

În aceeași manieră sunt prezentate cronică evenimentelor care s-au derulat în prezența scriitorului, memoriile devenind astfel o „suită narativ-simfonică” alcătuită după tiparul clasic al hibridării dintre registrele scrierii literaturizate și a celor de factură jurnalieră.

Cel de-al IV-lea subcapitol [Ipostaze ale totalitarismelor din prima jumătate a secolului al XX-lea, menționate în memorialistica lui Mircea Eliade: *Jurnal 1941-1969* (vol. I.); *Jurnal portughez*; *Memorii: Recoltele solstițiului*, vol. II. (1937-1960)] are ca fundament ipoteza potrivit căreia memorialistica lui Mircea Eliade poate constitui un bun exemplu de transmutație esențială în ceea ce privește raportul dintre avatarurile memoriei și configurația istoriei, cu tot ceea ce presupune luarea în calcul a rolului aseptice pe care „uitarea autoimpusă” (în realitate, o formă de protecție în legătură directă cu unele momente ale „aventurii legionare”) o înfăptuiește.

În corpusul memorialistic eliadesc, la care am apelat, între „abuzurile de memorie” (avute în vedere de Paul Ricœur), am recunoscut unele forme de manifestare caracteristice între

care le-am identificat pe cele ale „memoriei împiedicate” („empêchée”) sau „rănite”, reperate în urma unor traumatisme personale și/sau colective (cum ar fi „rănilor” cauzate ca urmare a revanșei instituite de către dictatura carlistă la adresa legionarilor) și eșuate într-o „memorie instrumentalizată”, manipulată prin interferența ideologiei în „câmpul memoriei” sau prin intersectarea în procesul de „legitimare a sistemelor de autoritate politică”. După cum, putem la fel de bine identifica și ipostaze ale „memoriei obligate” care, din rațiuni de „dominație simbolică”, este instrumentalizată pentru implicarea etică pe care trebuie să și-o asume memorialistul astfel încât să prevină „abuzul de uitare” sau de distanțare emotivă.

Oricum, importanța episodului legionar nu poate fi neglijată de vreme ce el „a declanșat criza interioară” reflectată în paginile jurnalului. Nu este aici însă locul de a-l „condamna” sau de a-l „absolvi” pe memorialistul Eliade, ci doar acela de a încerca să înțelegem „cazul Eliade”, care, de altfel, nu e unul singular, potrivit lui Matei Călinescu (2002). Reiterăm, spunând că în această sinapsă au fost localizați și Constantin Virgil Gheorghiu, Vintilă Horia ș.a.

Ceea ce impresionează la (re)lectura *Jurnalului portughez* sunt „adâncimea crizei de identitate” și „energia” ce se revarsă din acest text dinamic, „foarte viu, cu aritmii, palpații și respirația adeseori întretăiată”. Jurnalul se cere a fi (re)citit ca mărturie necenzurată a vitalității debordante, specifice unei „personalități atât de complexă, de puternică și de înzestrată”, cum a fost criterionistul Eliade, figură timorată însă de „sentimentul caducității culturii române” și a celei europene.

Referitor la „viața nouă”, proletkulturală (!), importată de Ana Pauker direct de la „sursă” -Rusia lui Stalin-, evenimentele derulate în perioada tulbură a intervalului 1945-1950, așa cum sunt ele consemnate în jurnal, memorii și epistolar, fără „intervenții de siguranță”, reconstruiesc tabloul unei Europe scindate, între ale cărei falii (hitleriste, staliniste, fasciste, legionare etc.) sunt prinși, de-a valma, țări, intelectuali, oameni politici și cetățeni de rând, o umanitate marcată de noua ei condiție de victimă a istoriei și a teroarei, o lume trădată devenită captivă în imperiul „barbariei cu față umană” (Levy 1992).

Complicitatea între fascism și comunism” se explică prin opțiunea comună cu privire la democrație ca „dușmanul” lor comun, pe care însă ambele doctrine îl minimalizează, considerându-l epuizat și, prin urmare, inofensiv, în agonie. Exemplar, în această direcție se dovedește articolul lui Mircea Eliade „Contra dreptei și contra stângii” (Eliade 1934/59: 2) care aduce un plus de lumină în diferendul cu privire la extremele din România anilor '30: „stânga marxistă” și „comunismul”, respectiv „ideologia fascisto-hitleristă, bazată pe lupta de rasă și de religie, pe șovinism fără omenie și pe un patriotism ridicol”- poate mai primejdioasă ca bolșevismul. Oricum ambele sunt „ideologii de împrumut, calchiate după modele străine

(apusene sau rusești), fără nici o înțelegere pentru realitățile din România, un exemplu clar de inadecvare a formelor la fond.

În *Memoriile* lui Mircea Eliade „spiritul criterionist” este descris ca o tendință de emancipare față de „complexele provinciale” ale culturii române prin apelarea la „trăirism”, ca experiență vie a actului cultural în maniera promovată de Nae Ionescu. De aici decurge creditarea „posibilităților de creație ale geniului românesc” în direcția unei „culturi majore”, pe fondul ignorării „tabuurilor impuse” în discursul public de fobia „influențelor nefaste” sau a „ideilor subversive”, denunțate ca „mecanisme infantile de apărare”, inerente „minoratului cultural”.

Personalitățile care domină acest spațiu al agonisticii culturale din anii '30 sunt profesorul Nae Ionescu, regăsit în jurnalul și memoriile lui Mircea Eliade - mai cu seamă în „Promisiunile echinoctiului” (III: 217-330) și „Când moartea își camuflează mitologiile” (IV: 331-339)-, Nichifor Crainic, Al. Busuioceanu, Pamfil Șeicaru ș.a., prezenți în memorialistica lui Vintilă Horia, ori Radu Gyr, Nae Ionescu sau Tudor Arghezi care vor popula memoriile lui Constantin Virgil Gheorghiu.

Subscriem observației lui Matei Călinescu potrivit căruia atitudinea lui Eliade de a-și păstra convingerile „codreniste” este mai curând o modalitate de a-și declara „disidența” față de „strigoiul Legiunii,” condus de Horia Sima, o asemenea manifestare putând fi comparată, prin „contrast simetric”, cu aceea a comuniștilor care respingeau stalinismul, revendicându-se de la „surghiunitul Troțki”.

Referitor la prezența gândiristului Nichifor Crainic, fixat în orizontul de așteptare „complectudinist” al tinerilor naționaliști, jurnalul și memoriile lui Vintilă Horia îi acordă spații la fel de generoase ca paginile dedicate de Mircea Eliade lui Nae Ionescu. Cu precizarea că, în ceea ce-l privește pe Crainic, obiectivul este focalizat asupra gândirismului ca deschidere culturală și spirituală spre românism și românitate (evident, în forma lor tradiționalistă) sau, în cazul profesorului Nae Ionescu, asupra „socraticismului” coordonată prin care momentul spiritual 1922—1930 s-a aventurat în redescoperirea autenticității „ființei românești” acceptate ca „o problemă ontologică înainte de a fi una istorică”. Pentru că, așa cum precizează Mircea Eliade (1936/463: 7-9), „nu putem vorbi despre ceea ce nu suntem încă” și, prin urmare, „nu putem dezbate realitățile românești până ce nu întâlnim realul”. Ca urmare, socraticul Nae Ionescu și-a inițiat discipolii în aflarea „drumului către real”: o cale „atacată profetic și mistic” de către tradiționaliștii Nicolae Iorga și Vasile Pârvan. Ceea ce remarcă Mircea Eliade și Vintilă Horia în legătură cu rolul catalizator al Profesorului este faptul că Nae Ionescu a nu întemeiat un anume „sistem de filozofie”, ci a oferit „o *filozofie*; adică o metodă de a cunoaște realitatea și o tehnică de a formula această cunoaștere”.

În opinia noastră, aici se află miezul admirației celor doi memorialiști și nu în pretextul promovării propagandistice a ideilor legionare care au încolțit, ca multe altele!, la lumina acestei opțiuni filosofice românești confiscată ideologic de Legiune. Din cele observate, „interesat de *soteria*, Nae Ionescu a simțit încotro se îndreaptă istoria” și, ca urmare, în ultimii ani a acordat o mai mare importanță „*sympathiei*, omului în lume”, „pierderii în altul”. Este unul dintre cele mai elocvente exercerții phaideice prin care „dragostea”, lăsată moștenire de Iisus Cristos, devine instrument de cunoaștere și constituire organică a unei generații având ca emblemă floarea de crin. Mircea Eliade aduce în discuție activitatea lui Nae Ionescu la A.S.C.R. unde Profesorul a militat ardent pentru ideea că ortodoxia a încercat să unească cele două mari axe spirituale *soteria* și *sympathia* pe considerentul că „mântuirea”, în concepția creștinătății răsăritene, se cucerește *în lăuntrul* comunității de dragoste, *laolaltă* cu ceilalți oameni.

S-a discutat insistent despre „vocația morții” ca despre unul dintre pivoții fenomenului legionar, chestiunea morții fiind întâlnită și în discuția pe care Eliade a avut-o cu Lucian Blaga, la Berna. Considerăm că se cuvine să despărțim apele de uscat: mai exact, „socratismul” lui Nae Ionescu de creștinismul și ortodoxismul lui Nichifor Crainic și, în mod deosebit, de legionarism în forma lui totalitaristă de manifestare.

Vorbind despre „sistemul” filosofic ca despre „piatra de mormânt a filosofului”, Nae Ionescu se referea la omul care, aievea fiului risipitor (într-o versiune aproximativă, proiectată de Constantin Noica) „a înțeles și a justificat tot” izbutind „să se împace cu lumea și cu Dumnezeu”. Imaginea Căpitanului înlănțuit, cu semnul morții întipărit pe figură, zugrăvită ca într-o icoană de Constantin Virgil Gheorghiu, este proiectată în acord cu perspectiva indusă de filosoful Nae Ionescu referitoare la „certitudinea suferinței” ca nădejde în „mântuire” și în „odihna cerească”. Și, într-adevăr, privit îndeaproape de către „reporterul-martor”, modul de a se comporta al Căpitanului lasă a se înțelege că filosofia lui Nae Ionescu nu îi era străină. Dimpotrivă; ea confirmă un mod de a fi rațional în credință: „trăiesc, deci sufăr; sufăr, deci nădăjduiesc în mântuire”!. Ca urmare, lui Zelea Codreanu, „viața nu-i mai poate aduce nici o surpriză; nici un risc; nu mai e nici dramă, nici îndoială. El a intrat în moarte, fiind încă în viață. Căci viața este continuă rodire, continuă prefacere”. Nu e vorba de o „evoluție” nesfârșită, și nici de bergsoniană curgere în lume. „Prefacerea și ordinea în viață înseamnă înainte de toate certitudinea suferinței”(Mircea Eliade).

Concluzii

Creionarea selectivă a formelor de conversiune a totalitarismului în memorialistica de exil a celor patru scriitori români refugiați în arealul cultural romanic al primei jumătăți a secolului al XX-lea (Monica Lovinescu, Vintilă Horia, Constantin Virgil Gheorghiu, Mircea Eliade) s-a pretat perspectivei tematice prin care am încercat să ne probăm capacitatea de a (re)citi și (de)secretiza „comoara tănuită” a totalitarismelor de stânga (stalinistă, comunistă) și/sau de dreapta (legionară, fascistă) prin evidențierea unilaterală sau interferența între doctrine și formele lor extreme de manifestare: leninism-stalinism și hitlerism-legionarism, ca derivați ai totalitarismului.

Menținerea lor sub observație și devoalarea condițiilor și a conjuncturilor ce au putut alimenta atari „politici exclusiviste”, care au incitat la segregacionism, ură, agresiune și crimă, a fost facilitată, în cazul de față, prin recursul la o poetică a (re)lecturii literaturii memorialistice a scriitorilor din exil (Monica Lovinescu, Vintilă Horia, Constantin Virgil Gheorghiu și Mircea Eliade), în speță a devoalării „secretivității” cu privire la această temă conținută în „textele de frontieră”.

Prin grila patentată de Matei Călinescu (2007), am probat și validat, în subsidiar, modalitățile în care pot fi (re)citite jurnalele, memoriile, epistolarul, „literatura de frontieră”, în genere. Prin „secretivitatea” acestei categorii de texte am înțeles „tănuirea calculată și selectivă” a unor „secrete”, deliberat plasate sub umbrela literarității de către Vintilă Horia și Constantin Virgil Gheorghiu sau, în „cazul Eliade”, i-am urmărit indecizia de a expune la vedere „scheletul Legiunii din dulap”.

Dincolo de aspectele de fond, axate pe devoalarea formelor de manifestare a totalitarismelor secolului trecut, am probat felul în care „poetica (re)lecturii” poate fi exersată cu ajutorul unui „set de reguli” necesar construirii unei „lecturi bune, eficiente, plăcute” probată pe corpusul constituit din jurnalele, memoriile sau epistolarul Monicăi Lovinescu, a lui Mircea Eliade, Vintilă Horia, Constantin Virgil Gheorghiu ș.a.

Prin urmare, asistăm la dilatarea ideii de literatură, segmentul memorialistic de care ne-am ocupat pledând pentru transliteraritatea memorialisticii de exil avantajată de transfigurarea situațiilor ce favorizează întâlnirea, întrepătrunderea ori confruntarea recesivă cu literatura (beletristica) și schimbările alimentate de/prin „mutațiile culturale” favorizate de „Heimat”-ul romanic.

Radiografiat, „textul de frontieră”, în versiunea practică de romancierii memorialiști (NB. Monica Lovinescu este autoare a două romane: *Contrapunct* și *Cuvântul din cuvinte*), aderă la un tip de scriitură ce se construiește pe „fundamentul memoriei” și își prelungește

rădăcinile în literatură *Dumnezeu s-a născut în exil, Ora 25, Pe strada Mântuleasa, Noaptea de Sânziene, Cuvântul din cuvinte* etc.

Relieful literar investigat relevă morfologia unui corpus coagulat tematic în jurul mărturiei și configurat literar sub forma unor narațiuni ce împletesc evenimentul real cu atitudinea martorului amintind, ca implicare umanistă, de atitudinea cronicarului față de evenimentul istorisit. Referentul, perspectiva exterioară, punctul de vedere generează reflecții de ordin metaliterar, istoric, politic, axiologic, unele directe, altele aluzive ținând de condiția locatarului în „Heimatul” romanic.

Semnificatul, perspectiva interioară se cablează în reflecții ce acoperă harta extinsă a unor „realități fizice și psihice” în a căror cartografiere se recunosc și se regăsesc: identitatea și/sau alteritatea; deconstrucția și/sau reconstituirea ipseității în funcție de relația recesivă dintre centru și periferie, principal și secundar, marginalizare și integrare, extraneitate și aculturație, „Heimat” și „Vaterland”.

În prefața romanului *Cuvântul din cuvinte* (1955; reed. 1995), Ioana Pârvulescu se întreba „ce s-ar fi întâmplat cu Monica Lovinescu și colegii ei de generație, risipiți în lume sau morți în închisori, dacă istoria și-ar fi urmat cursul lin, fără război, fără Garda de Fier, fără Cortina de Fier, fără dictatură sau exil, iar interbelicul nu s-ar fi numit așa, ci ar fi fost doar perioada normală de după Marele Război, primul și singurul”. Referitor la romanul *Cuvântul din cuvinte*, Ioana Pârvulescu (1995) remarcă în această „carte cu miză maximă”, „îndrazneață stilistic” parabola unei lumi totalitare, în care se poate recunoaște România dintre 1948 și 1989. „Ar fi putut contura o utopie neagră, dacă n-ar fi, n fond, un roman realist, ascuns în limbaj esopic. Este, probabil, primul roman politic p scris in literatura română modernă. Cititorul trebuie să descopere realitatea printre rânduri, să caute subtextul”, menționează Ioana Pârvulescu (1995).

Dacă răspunsul în legătură cu o altă față a unei Istorii ieremice îl putem afla doar în o versiune reaproximată utopic, memorialistica de care ne-am ocupat repune în joc alternativa credibilă a unei forme particulare de heteronomie a ideii de literatură prin care se valorifică puterea de reconstrucție a memoriei spațiale, temporale, culturale, istorice, politice, religioase și afective.

BIBLIOGRAFIE

(Selectivă)

I. Opere primare

I.1. Memorii

Gheorghiu, Constantin Virgil (2017). *Memorii: martorul orei 25*. București: Editura Sophia, 2017.

Gheorghiu, Constantin Virgil (2019). *Ispita libertății: memorii*. București: Editura Sophia, 2019.

Eliade, Mircea. *Memorii (1907-1960)* (1997). București: Editura Humanitas, 1997.

Horia, Vintilă. *Memoriile unui fost săgetător* (2015). București: Editura Vreamea, 2015.

Lovinescu, Monica (2001). *La apa Vavilonului*. București: Editura Humanitas, vol. I 1999; vol II 2001.

I.2. Jurnale

Eliade, Mircea. *Jurnal 1941-1969* (2004). București: Editura Humanitas, 2004.

Eliade, Mircea. *Jurnal portughez și alte scrieri*. (vol I-II) (2006). București: Editura Humanitas, 2006.

Eliade, Mircea. *Jurnal. Pagini regăsite 1959-1962* (2017). Craiova: Editura TRACUS ARTE, 2017.

Horia, Vintilă. *Jurnalul unui țăran de la Dunăre* (2016). București: Editura Vreamea, 2016.

Horia, Vintilă. *Jurnalul unui fost săgetător* (2015). București: Editura Vreamea, 2015.

Lovinescu, Monica (2003). *Jurnal 1981–1984; Jurnal 1985–1988; Jurnal 1990–1993*. București: Editura Humanitas, 2003.

Lovinescu, Monica (2004). *Jurnal 1994–1995*. București: Editura Humanitas, 2004.

Lovinescu, Monica (2005). *Jurnal 1996–1997*. București: Editura Humanitas, 2005.

Lovinescu, Monica (2006). *Jurnal 1998–2000*, București: Editura Humanitas, 2006.

Lovinescu, Monica (2010). *Jurnal esențial*. București: Editura Humanitas, 2010.

Lovinescu, Monica (2014). *Jurnal inedit 2001–2002*. București: Editura Humanitas, 2014.

I.3. Epistolar

Cotruș, Aron (2005). *Aron Cotruș, corespondența, scrisori trimise*. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2005.

Horia, Vintilă (2011). *Scrisori din Exil, vol. I și II, corespondența dintre Vintilă Horia și fratele său Alexandre Castaing (1972-1992)*. București: Fundația Culturală Memoria, 2011.

Epistolar: Nichifor Crainic– Vintilă Horia.

Nicolescu, Basarab. (2017). „Documente excepționale pentru cultura română: corespondența între Nichifor Crainic și Vintilă Horia în 1972”, in „MOZAICUL” (serie nouă), Anul XX, nr. 6-7 (224-225), 2017, pp.18-19;

Nicolescu, Basarab (2017) „În oglinda destinului”, in: „Convorbiri literare”. An. 150, Nr. 7 (iul. 2017). p. 28-32.

II. Referințe critice

1. Dicționare

***Academia Română. *Dicționarul General al Literaturii Române*. București: Editura Univers Enciclopedic, 2004.

Anghelescu, Mircea; Boldan Emil și Iordan, Margareta (1970). *Dicționar de terminologie literară*. București: Editura Științifică, 1970.

Băileșteanu, Fănuș (1999). *Personalități culturale românești din străinătate*. București: România Press, 1999.

Ducrot, Oswald; **Schaeffer**, Jean-Marie (1996). *Noul dicționar enciclopedic al științelor Limbajului*. București: Editura Babel, 1996.

Hangiu, I. (1996). *Dicționarul presei literare românești 1790-1990*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1996.

Macey, David . *Dicționar de teorie critică*. București: Editura Comunicare.ro, 2008.

Marin, Mihaela; Nedelcu, Carmen. *Dicționar de termeni literari*. București: Editura All Educational, 2007.

Petraș, Irina. *Teoria literaturii. Dicționar-antologie*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2009.

Pop, Ion (coord.) (2007). *Dicționar analitic de opere literare românești*. Cluj-Napoca: Editura Casa Cărții de Știință, 2007

Zaciu, Mircea, **Papahagi**, Marian, **Sasu**, Aurel (2000). *Dicționarul esențial al scriitorilor români*. București: Editura Albatros, 2000.

2. Istorii literare

Băciuț, Nicolae (2005). *O istorie a literaturii române contemporane în interviuri*. Suceava: Editura Reîntregirea, 2005.

Călinescu, G., [1941; 2003]. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. București: Editura Semne, 2003.

Dumitrescu, Vasile (1997). *O istorie a exilului românesc (1944-1989), în eseuri, articole, scrisori, imagini*. București: Editura Victor Frunză, 1997.

Ghițulescu, Mircea (2007). *Istoria literaturii române. Dramaturgia*. București: Editura Academiei Române, 2007.

Holban, Ion (2006). *Istoria literaturii române contemporane*. Vol. I-III. Poezia. Proza. Critică, eseu, memorialistică. Iași, Tipo Moldova, 2006.

Iovănel, Mihai (2021). *Istoria literaturii romane contemporane 1990-2020*. Editura Iași: Polirom, 2021.

Lovinescu, E. (1926-1929). *Istoria literaturii române contemporane* [vol. I-VI]. București: Editura Ancora – S. Benvenisti & Co., 1926 – 1929.

Lovinescu, E. (1981). *Istoria literaturii române contemporane*. [vol. I-II]. București: editura Minerva, 1981.

Manolescu, Nicolae (2008). *Istoria critică a literaturii române. Cinci secole de literatură*. Pitești: Editura Paralela 45, 2008.

Marinescu, Aurel Sergiu (1999). *O contribuție la istoria exilului românesc*. București: Editura Vreamea, 1999.

Micu, Dumitru.(2000). *Istoria literaturii române de la creația populară la postmodernism*. București: Editura Saeculum I.O., 2000.

Negoïtescu, Ion (1994). *Istoria literaturii române (1800-1945)*. Cluj: Editura Dacia, 2002.

Petcu, Marian (1999). *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*. Iași: Polirom, 1999.

Piru, Alexandru (1994). *Istoria literaturii române*. București: Editura Grai și suflet. Cultura Națională, 1994.

Popa, Mircea (2002). *Istoria literaturii române. Literatura exilului. Diaspora*. Alba Iulia: Editura Universității „1. Decembrie, 1918”, 2002.

Ștefănescu, Alex (2005). *Istoria literaturii române contemporane 1941 – 2000*. București: Mașina de scris, 2005.

Ungureanu, Cornel (2007). *Istoria secretă a literaturii române*. Brașov: Editura Aula, 2007.

Valdes, Mario J.; Kadir, Djelal (2004). *Literary Cultures of Latin America, A Comparative History* [vol. II - *Institutional Modes and Cultural Modalities*]. New York: Oxford University Press, 2004

Zamfir, Mihai (2011). *Scurtă istorie. Panoramă alternativă a literaturii române*. Iași: Polirom, 2011 [vol.I]; 2017 [vol. II].

3. Studii generale, teoretice și critice; monografii

Adorno, Theodor W. (2007). *Minima Moralia*. București: Editura ART, 2007.

Albu, Mihaela. (2009). *Presa literară din exil. Recuperare și valorificare critică*. Iași: Editura Timpul, 2009.

Alexandrescu, Sorin (1998). *Paradoxul Român*. București: Editura Univers, 1998.

Alexandrescu, Sorin (2000). *Identitate în ruptură. Mentalități românești postbelice*. București: Editura Univers, 2000.

Alexandrescu Sorin (2008). *Modernism și antimodernism. Din nou, cazul românesc*. in (coord.) **Antoși**, Sorin (2008). *Modernism și antimodernism. Noi perspective interdisciplinare*. București: Editura „Cuvântul” [editat de Muzeul Național al Literaturii Române și Fundația „Amfiteatru”], 2008, pp.103-161.

(coord.) **Antoși**, Sorin (2008). *Modernism și antimodernism. Noi perspective interdisciplinare*. București: Editura „Cuvântul” [editat de Muzeul Național al Literaturii Române și Fundația „Amfiteatru”], 2008.

- Anton**, Mioara (coord.); **Crețu**, Bogdan; **Șandru**, Daniel. (2015). *Cuvintele Puterii. Literatură, intelectuali și ideologie în România comunistă*. Iași: Institutul European, 2015.
- Arendt**, Hannah (1973). *The Origins of Totalitarianism*. San Diego, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1973.
- Arendt**, Hannah (1994). *Originile totalitarismului* (1994). București: Editura Humanitas, 1994.
- Aron**, Raymond (2001). *Democrație și totalitarism*. București: Editura ALL, 2001.
- Assmann**, Aleida. (2006). *Memory, Individual and Collective*. Oxford: The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis. Oxford UP, 2006.
- Assmann**, Aleida (2013). *Cultural Memory and Western Civilization. Functions, Media, Archives*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Barnouw**, Erik (Ed.). *International Encyclopedia of Communications*, Vol. 2. New York: Oxford University Press, 1989. (Alastair Fowler, 'Genre').
- Bataille**, Georges (2004). *Suveranitatea*, Editura Paralela 45, Pitești, 2004.
- Baumann**, Zigmund (2000). *Etica postmodernă*. Timișoara: Editura Armacord, 2000.
- Berberova**, Nina (2005). *Afacerea Kravcenko*. București: Editura Humanitas, 2005.
- Bergson**, Henri (1996). *Materie și memorie*. Iași: Editura Polirom, 1996.
- Bernea**, Ernest. (1937; 1940). *Cartea Căpitanilor*. București: Tip. "Bucovina" – I. E. Torouțiu, 1937.
- Bernea**, Ernest (1995). *Îndemn la simplitate*. București: Editura Anastasia (Col. "Elita interbelică"), 1995.
- Besançon**, Alain (1985). *La falsification du Bien*. Paris: Julliard, 1985.
- Boia**, Lucian (coord.) (1998). *Miturile comunismului românesc*. București: Editura Nemira, 1998.
- Calafeteanu**, Ion (2003). *Exilul românesc. Erodarea speranței. Documente (1951-1975)*. București: Editura Enciclopedică, 2003.
- Călinescu**, Armand (1939). *Noul Regim. Cuvîntări: 1938-1939*. București: Editura „Curentul”, 1939.
- Călinescu**, Matei (2016). *Spre România (2000-2002). Jurnal inedit*. București: Editura Humanitas, 2016
- Cernat**, Paul; **Mitchievici**, Angelo; **Stanomir**, Ioan (2008). *Explorări în comunismul românesc*. Vol. 3. Iași: Editura Polirom, 2008.
- Ciorogar**, Alex (2020). I. *Definiții. Cadru teoretic: contur și detaliu* : „Către o cultură a memoriei: de la individual la colectiv”, in *Memorialistica românească: teorie și istorie literară*. București: Editura Tracus Arte, 2020.
- Clim**, Marius Radu; **Ichim**, Ofelia; **Mironescu**, Doris; **Repciuc** Ioana (2020). *Memorialistica românească: teorie și istorie literară*. București: Editura Tracus Arte, 2020.
- Codreanu**, Corneliu Zelea (1936). *Pentru legionari*. vol. I. Sibiu : [f. ed.], 1936.
- Codreanu**, Corneliu Zelea (1933). „9 Porunci Legionare” anexă la *Cărticica șefului de cuib*. București: Tipografia C.S.m.c, 1933.
- Drăgănoiu**, Claudia (2011). *La prose littéraire d'exil : Vintilă Horia, Constantin Virgil Gheorghiu et L. M. Arcade* [Teza de doctorat. Proză literară de exil: Vintilă Horia, Constantin Virgil Gheorghiu și L. M. Arcade]. Strasbourg: Faculté des Lettres, Université de Strasbourg, 2011.
- Eatwell**, Roger (2003). *Fascism: A History*. London: Edit. Pimlico, 2003

- Eliade**, Mircea (2001). *Textele 'legionare' și despre 'românism'*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2001.
- Eliade**, Mircea (1990). *Profetism românesc*. vol.I-II. București: Editura „Roza Vânturilor”, 1990.
- Evans**, Richard J. (2010). *Al Treilea Reich*, Vol. I. București: Grupul Editorial RAO, 2010.
- Freud**, Sigmund (2010). *Psihopatologia vieții cotidiene*. București: Editura Trei, București, 2010.
- Furet**, François (1996). *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*. București: Editura Humanitas, 1996.
- Gâncă**, Crenguța (2001). *Vintilă Horea. Al zecelea cerc: eseu despre o trilogie a exilului*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2001.
- Goldberg**, Jonah (2010). *Fascismul liberal: istoria secretă a stângii americane de la Mussolini la politica semnificație*. Iași: Editura Polirom, 2010.
- Gregor**, James (2000). *Fețele lui Ianus. Marxism și fascism*. București: Editura Univers, 2000.
- Hubier**, Sébastien (2005). *Littératures intimes. Les expressions du moi, de l'autobiographie à l'autofiction*. Paris: Les Éditions Armand Colin, , 2005.
- Ionescu**, Nae (1937). *Roza vânturilor – 1926-1933*. București: Editura „Cultura Națională”, 1937 [culegere îngrijită și postfața de Mircea Eliade pp. 421-445]
- Ionescu**, Nae (1993). *Fenomenul legionar*. București: Editura Antet-Press, 1993.
- Jela**, Doina (2008). *O sută de zile cu Monica Lovinescu*. București: Editura Vremea, 2008.
- Kaufmann**, Jean-Claude (2004). *L' invention de soi, une théorie de l'identité*. Paris: Les Éditions Armand Colin, 2004.
- Hughes**, Everett (1977). *Conștiință și societate: reorientarea gândirii sociale europene*. New York: Vintage Books, 1977 (trad. **Fl. M. V.**).
- Ierunca**, Virgil (1993). *Subiect și predicat*. București: Editura Humanitas, 1993.
- Jeleu**, Jeliu (1992). *Fascismul*. București: Editura Științifică, 1992.
- *** *Jurnalul oficial al Uniunii Europene* (2010). **nr. 27.5.2010 C 137 E/25, P6_TA(2009)0213. [„Conștiința europeană și totalitarismul”]**
- Lescure**, Jean Claude (2002). *Fascismul și nazismul*. Iași: Editura Institutul European, 2002.
- Lovinescu**, Monica (2008). *Etica neuitării. Eseuri politico-istorice*. București: Editura Humanitas, 2008.
- Maftai**, Mara Magda (2011). *Cioran și utopia «tinerei generații»*. București: Editura Contemporanul, 2011.
- Manolache**, Gheorghe (2008). *Recuperarea unei sincope culturale. Luceafărul –serie nouă* (1934-1939; 1940-1945). Sibiu: Editura Techno Media, 2008.
- Neculau**, Adrian (1999). *Memoria pierdută*. Iași: Editura Polirom, 1999
- Nicolescu**, Basarab (1996). *Transdisciplinaritatea. Manifest*. Iași: Editura Polirom, 1999.
- Nora**, Pierre (1984). *Les lieux de mémoire*. Paris: Édition Gallimard, 1984.
- Oancea**, Ileana (2005). *Despre noosferă. O construcție a memoriei*. Timișoara: Editura Excelsior Art, 2005.

*** Ordonanța de urgență nr. 31 din 13 martie 2002, in MONITORUL OFICIAL, nr. 214 din 28 martie 2002.

Pandrea, Petre (2000). *Reeducarea de la Aiud*. București: Editura Vremea, 2000.

Ricœur, Paul (2001). *Memoria, istoria, uitarea*. Timișoara: Editura Amarcord, 2001.

Sanford, George (2005). *Katyn and the Soviet Massacre of 1940: Truth, Justice and Memory*. New York: Roudedge Publishers, 2005.

Săndulescu Valentin (2008). *Modernism și fascism. Repere istoriografice*. in (coord.)

Antoși, Sorin (2008). *Modernism și antimodernism. Noi perspective interdisciplinare*. București: Editura „Cuvântul” [editat de Muzeul Național al Literaturii Române și Fundația „Amfiteatru”], 2008, pp.207-221.

Schmitt, Oliver Jens, (2017). *Corneliu Zelea Codreanu. Ascensiunea și căderea „Căpitanului”*. București: Editura Humanitas, 2017.

Sloterdijk, Peter (2014). *Mânie și timp. Eseu politico-psihologic*. București: Editura Art, 2014.

Stăniloae, Dumitru (2011). *Ortodoxie și naționalism* (2011). București: Editura Supergraph, 2011.

Stolojan, Sanda (1999). *Au balcon de l'exil roumain à Paris: avec Cioran, Eugène Ionesco, Mircea Eliade, Vintilă Horia*. Paris: Éd. L 'Harmattan, 1999.

Tismăneanu, Vladimir (2005). *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*. Iași: Editura Polirom, 2005.

Tismăneanu, Vladimir, (2011). *Despre comunism. Destinul unei religii politice*. București: Editura Humanitas, 2011.

Todorov, Tzvetan (1995). *Les abus de la mémoire*. Paris : Éditions Arléa-Le Seuil, 1995.

Todorov, Tzvetan (1999). *Abuzurile memoriei*. Timișoara: Editura Amarcord, 1999

Todorov, Tzvetan (1991). *Les morales de l'histoire*. Paris: Éditions du Seuil, 1991:

Todorov, Tzvetan (1999). *Omul deșezădăcinat*. Iași: Editura Institutul European, 1999.

Voicu, George (2000). *Mitul Nae Ionescu*. București: Editura Ars Docendi, 2000.

Vulcănescu, Mircea; **Manoilescu**, Mihail (1934). *Tendențele tinerei generații. Două conferințe de...* București: Tipografia „Universul”, 1934.

Zlate, Mielu (2006). *Fundamentele psihologiei*. București: Editura Universitară, 2006.

Zubok, Vladislav (2007). *A Failed Empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. University of North Carolina Press, 2007

Weber, Max (1993). *Etica protestantă și spiritul capitalismului*. București: Editura Humanitas, 1993.

Weber, Max (2011). *Om de știință și om politic*. București: Editura Humanitas, 2011.

White, Stephen (1980). *Britain and the Bolshevik Revolution: A Study in the Politics of Diplomacy, 1920–1924*. London: Macmillan, 1980.

XENOPOLIANA, vol. 3–4: *Memorie și uitare în istorie* (ed. Adrian Cioflâncă). Buletinul Fundației Academice „A. D. Xenopol”, Tomul XI, 2003.

III.4. Referințe critice și teoretice: poetica literaturii memorialistice; naratologie; teoria lecturii etc.

- Alexandrescu**, Sorin.(2006). *Mircea Eliade, dinspre Portugalia*, București, Editura Humanitas, 2006.
- Ardeleanu**, George (2009). *N. Steinhardt și paradoxurile libertății*. București: Editura Humanitas, 2009.
- Bal**, Mieke (2008). *Naratologia. Introducere în teoria narațiunii*, ediția a II-a. Iași: Editura Institutul European, 2008.
- Bak**, János (1994). *Political Biography and Memoir in Totalitarian Eastern Europe*. in
- Behring**, Eva (2001). *Scriitori români din exil. 1945-1989*. București: Editura Fundației Culturale Române, 2001.
- Bessiere**, Jean (1997). *L'autre du roman et de la fiction*. Paris: Lettres modernes, 1997.
- Braga**, Corin (2011). *Psihobiografii*. Iași: Editura Polirom, 2011.
- Călinescu**, Matei (2002). *Despre Ioan P. Culianu și Mircea Eliade. Amintiri, lecturi, reflecții*. Iași: Editura Polirom, 2002.
- Călinescu**, Matei (1993; 2003; 2007). *A citi, a reciti. Către o petică a (re)lecturii*. Iași: Editura Polirom, 1993.
- Comloșan**, Doina (2003). *Teoria textului literar*. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2003.
- Cornea**, Paul. *Introducere în teoria lecturii*. Iași: Editura Polirom (Ediția a II-a), 1998.
- Corti**, Maria (1981). *Principiile comunicării literare*. București: Editura Univers, 1981.
- Crăciun**, Gheorghe.(2003). *Introducere în teoria literaturii*. Chișinău: Editura Cartier, 2003.
- Crăciunescu**, Pompiliu (2011). *Vintilă Horia - Transliteratură și Realitate*. București: Editura Curtea Veche, 2011.
- Crăciunescu**, Pompiliu (2019). *Strategiile fractale*. Ediție revăzută și extinsă. Iași: Editura Junimea, 2019.
- Eagleton**, Terry (2008). *Teoria literară – o introducere*. Iași: Editura Polirom, 2008.
- Faifer**, Florin (1993). *Semnele lui Hermes. Memorialistica de călătorie (până la 1900) între real și imaginar*. București: Editura Minerva, 1993.
- Genette**, Gérard (1982). *Palimpsestes: la littérature au second degré*. Paris: Éditions du Seuil, 1982.
- Genette**, Gérard (1994). *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune*. București: Editura Univers, 1994.
- Genette**, Gérard (2004) *Fiction et diction*. Paris: Éditions du Seuil, coll. „Points-essais”, 2004. [Précédé de *Introduction à l'architexte* et suivi de « Post-scriptum »].
- Glodeanu**, Gheorghe (1999). *Incursiuni în literatura diasporei și a disidenței*. București: Editura Libra, 1999.
- Holban**, Ioan. (1989). *Literatura subiectivă*. București: Editura Minerva, 1989.
- Iosifescu**, Silvian (1969). *Literatura de frontieră*. București: Editura pentru literatură, 1969.
- Lecarme**, Jacques. (1997). *L'autobiographie*. Paris: : Les Éditions Armand Colin, 1997.
- Lejeune**, Philippe (2000). *Pactul autobiografic*. București: Editura Univers, 2000.
- Mihăilescu**, C. Dan (2004). *Literatura română în postceaușism. Memorialistica sau trecutul ca umanizare*. Iași: Editura Polirom, 2004.
- Malița**, Mircea (2015). *Secolul meu scurt*. București: Editura Rao, 2015.

Manolache, Gheorghe (2005). *Literatura de grad secund*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2005.

Manolache, Gheorghe (2004). *Regula lui doi. Registre duale în dezvoltarea postmodernismului românesc*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu.

Manolescu, Florin (2003). *Enciclopedia exilului literar românesc 1945-1989. Scriitori, reviste, instituții, organizații*. București: Editura Compania, 2003.

Manolescu, Ion (1996). *Literatura memorialistică*. București: Editura Humanitas, 1996.

Marino, Adrian (1998). *Biografia ideii de literatură*. Vol. 5 Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1998.

Marino, Adrian (1973). *Dicționar de idei literare* (vol. I, A-G). București: Editura Eminescu, 1973.

Martin, Mircea; **Moraru**, Christian; **Terian**, Andrei (eds) (2018). *Romanian Literature as World Literature*. New York: Bloomsbury Academic, 2018.

Martin, Mircea (2006). *Explorări în trecutul și în prezentul teoriei literare românești*. București: Editura ART, 2006.

Mihalache, Andi (2011). *Memoria epocii Gheorghiu-Dej: literatura autobiografică și posteritățile compensatorii ale comunismului românesc*. in „Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc”, vol. V–VI, 2010–2011, București: Editura Polirom, 2011.

Mironescu, Andreea (2015). *Textul literar și construcția memoriei culturale. Forme ale rememorării în literatura română din postcomunism*. București: Editura Muzeul Literaturii Române, 2015.

Moraru, Christian (2001), *Rewriting: Postmodern Narrative and Cultural Critique in the Age of Cloning*. SUNY Press, 2001.

Miriaux, Jean-Philippe (2009). *L'autobiographie. Écriture de soi et sincérité*. Paris: Les Éditions Armand Colin, 2009.

Negrici, Eugen (2003). *Literatura română sub comunism*. București: Editura Fundației PRO, 2003.

Nemoianu, Virgil (1997). *O teorie a secundarului. Literatură, progres și reacțiune*. București: Editura Univers, 1997.

Opriș, Ioan (2001). *Cercuri culturale disidente*. București: Editura Univers Enciclopedic, 2001.

Săndulescu, Al (2003). *Memorialiști români*. (ed. a II-a, revăzută și adăugită). București: Editura Universal Dalsi, 2003.

Schaeffer, Jean-Marie (1989). *Qu'est-ce qu'un genre littéraire ?*. Paris: Edition du Seuil, 1989.

Simion, Eugen (2018). *Ficțiunea jurnalului intim* (Vol. I-III). București: Editura Tracus Arte, 2018.

Simion, Eugen (2002). *Genurile biograficului*. București: Editura Univers Enciclopedic, 2002.

Sîrbu, Ion D. (2005). *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*. vol.I & II. București: Editura Institutului Cultural, 2005.

Sîrbu, Ioan.D. *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal* (vol. II). Craiova: Editura Scrisul Românesc, 1996

Terian, Andrei (2013). *Critica de export. Teorii, contexte, ideologii*. București: Editura Muzeul Literaturii Române, 2013.

Todorov, Tzvetan (2009). *La Peur des barbares. Au-delà du choc des civilisations*. Paris: Éd. LGF - Le livre de poche, 2009.

Todorov, Tzvetan (2015). *Les abus de la mémoire*. Paris: Éd. Arléa, 2015

Ungureanu, Cornel (1995). *Mircea Eliade și literatura exilului*. București: Editura Viitorul Românesc, 1995.

Van Houtryve, Tomas et **Todorov**, Tzvetan (2012). *La lutte continue. Voyage dans les communismes du XXIe siècle*. Paris : Éditions Intervalles, 2012.

Vladimirov Iulia (2012). *Monica Lovinescu în documentele Securității 1949-1989*. București: Editura Humanitas, 2012.

Wickham, Glynne (2002). *A History of the Theatre*. London and New York: Phaidon Press, 2002.

4. ARHIVISTICĂ.

4.1. Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (A.C.N.S.A.S.); fond S.I.E. ; arhive ale M.F.I., M.A.I. (Surse consultate)

Dosarul Codreanu Zelea Corneliu. Arhivă operativă. [1925: R.P.R. – M.A.I. **Dosar operativ: 0111041/P.13207 Codreanu Zelea Corneliu și alții –1938: R.P.R.- M.A.I.**

Dosar operativ:0110237/P.11784 Codreanu Zelea Corneliu; Tribunalul Militar C.II. A. s.I- Ministerul de Război Supliment la Dosarul/1938]

Eliade, Mircea . **Dosar S.I.E. nr. 167**. A.C.N.S.A.S.[privitor la urmărirea informativă a lui Mircea Eliade: notă strict secretă la ordinul nr. 451/C/194 din 7 ianuarie 1947 adresată „Președenției Consiliului de Miniștri - domnului Secretar general”...urmărirea se va încheia în jurul anului 1987]

Caftangioglu Vintilă zis **Vintilă Horia**. MINISTERUL PROPAGANDEI NAȚIONALE Cabinet rP.v./p.f. 26359/25 II- 943 [Domnului Prof. Univ. Alexandru Marcu. Răspuns la adresa nr. 8735 din 5 Februarie crt. 1943]

Caftangioglu Vintilă zis **Vintilă Horia**. Tovarășului Gheorghe Luca Însărcinat cu Afaceri a.i. Legația R.P.R. Montevideo.[C O P I E Extras din adresa noastră nr. 10.082 care a fost trimisă la Buenos Aires /25 noiembrie 1960]

Dosar nr. **4408 Gheorghiu** Virgil. A.C.N.S.A.S., F.S.I.E. Fond Serviciul de Informații Externe.

Dosar nr. **161354 Gheorghiu** Virgil. M. A. I. DIR [a] II-a cota I-185086. [HOTĂRÂRE pentru păstrarea la arhivă fond operativ]

Dosar (d.), **1463**, vol.2; dosar (ff.) **338-339**.; dosar **30782. Lovinescu** Monica. Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS), fond S.I.E.